

ปฏิจจสมุปปาต ตอนที่ ๒

บรรยายวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๕๔

ขอนอบน้อมต่อพระรัตนตรัย

สวัสดีครับท่านผู้สนใจในธรรมะทุกท่าน

วันนี้บรรยายสาระธรรมจากพระสุตตันตปิฎก ตอนที่ ๔๒ ชื่อหัวข้อว่า “ปฏิจจสมุปปาต ตอนที่ ๒” ปฏิจจสมุปปาตนั้น กล่าวถึงธรรมะทั้งหลายที่อิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ในคราวที่แล้วพูดไปตอนที่หนึ่ง กล่าวถึงหลักการ และความสำคัญของปฏิจจสมุปปาต ซึ่งหลักการใหญ่ก็มีอีกสี่บรรทัดเท่านั้นแหละ คือคำว่า

เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี

เพราะความเกิดขึ้นของสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น

เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี

เพราะความดับไปของสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป

อันนี้เป็นหลักการใหญ่ ที่นี้ เมื่อนำมาแสดงโดยปฏิจจสมุปปาต พระพุทธองค์ทรงเจาะจงเรื่องความเกิดขึ้นของทุกข์กับความดับไปของทุกข์ กล่าวถึงฝ่ายสมุทยะ คือความเกิดของกองทุกข์ กับฝ่ายนิโรธะ คือความดับสนิทของกองทุกข์ ไม่ได้แสดงเรื่องตัวตน สัตว์ บุคคลอะไร แสดงเรื่องความเกิด เป็นความเกิดของกองทุกข์ และแสดงเรื่องความดับสนิท ความไม่มี เป็นการแสดงถึงความดับสนิทของกองทุกข์ ความไม่มีกองทุกข์

ผมได้บรรยายในครั้งที่ ๑ พูดถึงเรื่องความสำคัญของปฏิจจสมุปปาต เพื่อช่วยเสริมความเข้าใจ ให้เห็นความสำคัญของหลักธรรมชุดนี้ โดยยกมาจากพระสูตรต่างๆ ผ่านไปแล้วสองข้อความสำคัญของปฏิจจสมุปปาต ข้อที่หนึ่ง คือ **ปฏิจจสมุปปาตเป็นความจริงที่ไม่ขึ้นกับการอุปติของพระศาสดา** เป็นความจริง เป็นธรรมดา เป็นธรรมชาติอย่างนั้น เพราะมันไม่เป็นอย่างอื่น มันจึงเป็นอย่างนั้น ธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนนั้น มีสิ่งที่เป็นจริงอย่างนั้น ไม่ขึ้นกับการอุปติของพระศาสดา ๔ อย่างด้วยกัน คือ

ชุดหนึ่งว่า สัพเพ สังขารา อนิจจา สังขารสิ่งปรุงแต่งทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง

ชุดที่สองว่า สัพเพ สังขารา ทุกขา สังขารสิ่งปรุงแต่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์

ชุดที่สามว่า สัพเพ ธัมมา อนัตตา ธรรมะทั้งหลายทั้งปวงไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน

ชุดที่สี่คือเรื่อง อิทปิัจจยตาปฏิจสุมุปบาท

กฎเหล่านี้เป็นจริงเสมอ เป็นกฎธรรมชาติที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติของ พระศาสดา ส่วนเรื่องอื่นๆ ก็ล้วนอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของธรรมะเหล่านี้ทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง บุญบาป เรื่องกรรมอะไรต่างๆ ถ้าจะเข้าใจให้ดี ให้ถูกต้อง ให้เห็นถึงความไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน เป็นเพียงธรรมะอย่างหนึ่งที่ไม่แน่มั่นอน ก็ต้องเข้าใจสิ่งเรื่องนี้ให้ดี ธรรมะสี่เรื่อง ที่ไม่ขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติของพระศาสดา สามประโยคนั้น เราคงได้ยินอยู่บ่อยๆ แล้ว แล้วก็มีเรื่อง อิทปิัจจยตา ปฏิจสุมุปบาท อีกเรื่องหนึ่ง

ความสำคัญข้อที่ ๒ คือ ปฏิจสุมุปบาทนั้นเป็นธรรมะที่ลึกซึ้งเหนือตรรกะ ซึ่งคนธรรมดาทั่วไปที่หลงเพลินเพลิน ยินดีอยู่ในอาลัย ห่วงใย กังวล อยู่กับโลกเห็นได้ยาก ส่วนผู้ที่ไม่ห่วงใย ไม่ติดข้องกับโลก เป็นผู้ที่ฝึกฝนขัดเกลาจิตใจของตนเอง ชำระจิตให้มีความสะอาดหมดจด มีความตั้งมั่น เป็นสมาธิก็สามารถเห็นได้ ชนทั้งหลายที่ไม่กล้าจะทั้งนั้น ไม่กล้าจะทั้งนี้ ห่วงใยกังวลอยู่ อย่างนี้เห็นได้ยาก และจะมาก็คิดมานึกเอาไม่ได้ด้วยตรรกะ คิดนึกด้วยหลักเหตุผลก็เห็นจริงไม่ได้ ต้องอาศัยจิตที่พร้อม คือ จิตที่ไม่ติดข้องกับโลก กล้าทั้ง ไม่ยึดถือ ชำระจิตให้สะอาด หมดจด ด้วยวิธีการที่ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน อันนี้ก็จะสามารถเห็นธรรมะ คือ อิทปิัจจยตาปฏิจสุมุปบาท ซึ่งเป็น ธรรมะที่ลึกซึ้งเหนือตรรกะอย่างหนึ่งได้

ธรรมะที่ลึกซึ้งเหนือตรรกะนั้นมีอยู่สองอย่าง คือ อิทปิัจจยตาปฏิจสุมุปบาท อย่างหนึ่ง กับ พระนิพพาน อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งได้บรรยายไปแล้วในคราวที่แล้ว วันนี้จะยกความสำคัญของปฏิจสุมุ ปบาท มาพูดเพิ่มเติมอีกสักหน่อย เมื่อท่านทั้งหลายเห็นความสำคัญแล้ว จะได้ศึกษาเพิ่มเติมและนำไปปฏิบัติต่อไป เพราะปฏิจสุมุปบาทเป็นเรื่องที่ยาก ฟังแล้ววอกไปมา แต่ถ้าเข้าใจแล้ว จะทำให้ เข้าใจธรรมะที่พระพุทธเจ้าสอนไว้โดยถูกต้องและครบถ้วนบริบูรณ์ ผู้ใดเห็นปฏิจสุมุปบาทก็ชื่อว่า เห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรมก็ชื่อว่าเห็นพระพุทธเจ้า ก็ด้วยเหตุนี้แหละ เมื่อเข้าใจอิทปิัจจยตา

ปฏิเสธสมุปบาทแล้ว ความเข้าใจผิดๆ ว่า มีตัว มีตน เทียงแท้ ถาวร หรือเห็นว่า มีผู้ยิ่งใหญ่ที่อยู่เบื้องหลัง ผู้มีอำนาจบันดาลต่างๆ ก็หมดไป

๒.๓ ปฏิเสธสมุปบาทเป็นธรรมะที่พระโพธิสัตว์พิจารณาก่อนตรัสรู้

ต่อไปความสำคัญอย่างที่สอง ปฏิเสธสมุปบาทนั้นเป็นธรรมะที่พระโพธิสัตว์พิจารณาก่อนตรัสรู้ คำว่า **พระโพธิสัตว์** คือ ผู้ที่ทำงานข้องอยู่กับการตรัสรู้ พยายาม ขวนขวาย แสวงหาบำเพ็ญบารมี เพื่อที่จะตรัสรู้ด้วยตนเอง เมื่อตนเองตรัสรู้แล้ว จะได้มาช่วยให้สัตว์ทั้งหลายที่ได้ฝึกฝนตนเองมาบ้าง ให้ได้ฟังธรรมะ จะได้ช่วยสัตว์เหล่านั้นให้ข้ามพ้นกองทุกข์ไปได้ สำหรับพระโพธิสัตว์ทุกๆ พระองค์ ไม่ว่าจะเป็นพระวิปัสสี พระกกุสันธะ พระโกนาคมะ พระกัสสปะ หรือแม้กระทั่งพระโคตมะ พระพุทธเจ้าของเรานั้น ตอนที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ ยังไม่ได้ตรัสรู้ก่อนจะตรัสรู้ต่างก็พากันพิจารณาปฏิเสธสมุปบาททั้งนั้น อันนี้เป็นธรรมดา เพราะว่าพระโพธิสัตว์นั้นท่านเป็นผู้ที่มีปัญญามาก ฉะนั้น ธรรมะที่ท่านพิจารณาแล้ว ทำให้เกิดการปัญญาบรรลุดุจธรรม ก็คือธรรมะที่ลึกซึ้ง ซึ่งได้แก่ อิทปิปัจจยตาปฏิเสธสมุปบาท

ที่นี่ พวกเราทั้งหลายเป็นสาวก ในการปฏิบัติธรรมนั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้ว เราสามารถพิจารณาธรรมะหมวดไหนก็ได้ ไม่จำเป็นต้องพิจารณาปฏิเสธสมุปบาท เมื่อมีศีลเป็นพื้นฐานฝึกฝนชำระจิตให้มีความตั้งมั่นดี มีสมาธิแล้ว ก็พิจารณาดูกายและใจให้เห็นว่าไม่มีตัวตน ในแง่มุมของขันธห้าก็ได้ แง่มุมของอายตนะก็ได้ แง่มุมของธาตุก็ได้ หรือแง่มุมของอริยสัจ หรือแง่มุมของปฏิเสธสมุปบาทก็ได้ อันนี้สำหรับพวกเราทั้งหลายที่เป็นสาวก แต่สำหรับพระโพธิสัตว์แล้ว ธรรมะที่พิจารณาก่อนจะตรัสรู้ จะเหมือนกันทุกพระองค์ คือพิจารณาปฏิเสธสมุปบาท นี่เป็นเฉพาะของพระโพธิสัตว์ ส่วนพวกเราพิจารณาได้หรือไม่ได้ พิจารณาออกไม่ออกนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง

ในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค วิปัสสีสูตร ๑๖/๔ ได้กล่าวถึงการบรรลุดุจธรรมของพระวิปัสสีพุทธเจ้า ในตอนที่ท่านเป็นพระโพธิสัตว์ก็ได้พิจารณาเรื่องนี้ บาลีมีว่า

วิปัสสีสุส ภิกขเว ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสุส ปุพฺเพว สมโพธา อนภิสมพุทฺธสุส โภทิสตฺตสุเสว ตโต เอตทโหสิ

ก่อนอภิษัทั้งหลาย ความคิดอย่างนี้ ได้เกิดขึ้นแก่พระวิปัสสีผู้เป็น
พระโพธิสัตว์ ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้เป็นพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

นี้เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าของเราทรงเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ในตอนที่ก่อนจะตรัสรู้ พระวิ
ปัสสีพุทธเจ้าซึ่งย้อนกลับไปเป็นองค์ลำดับที่เจ็ด ถัดจากพระพุทธเจ้าของเราย้อนกลับไป
พระพุทธเจ้ามีชื่ออะไรบ้าง บางท่านอาจจะเคยได้ยิน บางท่านอาจจะไม่เคยได้ยิน เจ็ดองค์
ที่ใกล้ๆ กับพระพุทธเจ้าของเรา มีชื่อดังต่อไปนี้ มี **พระวิปัสสี พระสิขี พระเวสสภู พระกกุ
สันธะ พระโกนาคมนะ พระกัสสปะ และพระพุทธเจ้าของเราชื่อว่า โคตมะ** อันนี้ใกล้ๆ เจ็ด
พระองค์ ที่นี้พระองค์ก็เล่าให้ฟัง ก่อนจะถึงการตรัสรู้ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าวิ
ปัสสี ตอนเป็นพระโพธิสัตว์ ได้เกิดมีความคิดขึ้นมาว่า

กิจฉั วตยา โลกโ อापนุโน

โลกนี้ คือ สัตว์โลกนี้ถึงความลำบากแล้วหนอ

กิจฉั วต แปลว่า ถึงความลำบากมาก ถึงความลำบากแล้ว อापนุโน แปลว่า เข้าถึง

ชายติ จ คือยอมเกิดด้วย

ชียติ จ ย่อมแก้ด้วย

มียุติ จ ย่อมตายด้วย

จวติ จ ย่อมเคลื่อนไปด้วย

อุปชชติ จ ย่อมเกิดใหม่ด้วย

คือสัตว์โลกนี้ยอมเข้าถึงความเดือดร้อนและลำบาก เพราะต้องเกิด ต้องแก่ ต้องตาย ต้อง
จืด และต้องอุปบัติ ต้องตายจากชาตินี้ไปแล้วก็ต้องเกิดใหม่ อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ หา
ทางออกไม่ได้ ไปไหนไม่รอด ตายแล้วก็ต้องเกิด เกิดแล้วก็ประสบกับความลำบากนานา
ประการอยู่อย่างนั้น ไม่มีทางหลุดออกจากวงกลมนี้เลย อันนี้เป็นความคิดของพระโพธิสัตว์องค์
หนึ่งคือพระวิปัสสี พระโพธิสัตว์ทุกๆ พระองค์ ก็จะคิดเรื่องนี้เหมือนกัน เหตุที่ทำให้ทรงออกบวช
ก็จะคิดคล้ายๆ กัน และตอนที่จะตรัสรู้ก็คิดคล้ายๆ กันอย่างนี้ พระโพธิสัตว์นี้ท่านตรัสรู้โดยไม่

ต้องมีใครมาบอก ก็อาศัยการคิดพิจารณา คั่นคว้า โยนิโสมนสิการเอาเอง ซึ่งเรื่องที่น่ามาทำการ คั่นคว้า พิจารณาก็คือเรื่องปัจจุสมุปบาทนี้แหละ

อด จ ปนิมุตฺต ทุกฺขสุตฺต นิสฺสรณํ นปฺปชานาติ ชรามรณสุตฺต

และสัตว์โลกย่อมไม่รู้อุบายเป็นเครื่องสลัดออกแห่งทุกข์ คือชรามรณะ

ตัวชรามรณะนี้เป็นตัวทุกข์ ความแก่และความตายนี้เป็นทุกข์ ที่นี้ สัตว์โลกนี้พากัน ลำบาก เพราะว่า ได้เกิด ได้แก่ ได้ตาย ได้จุดแล้วก็ได้เกิดใหม่ไปเรื่อยๆ ไม่รู้จักอุบายเป็นเครื่อง สลัดออก ไม่รู้จักวิธีออกจากวงจรมันนี้ คือไม่รู้จักนิสสรณะ นปฺปชานาติ แปลว่า ไม่รู้ชัด, ไม่รู้จัก ตามที่เป็นจริง **นิสสรณะ** คือ วิธีการออก หรืออุบายเป็นเครื่องสลัดออกจากทุกข์ เราทุกคนเกิดมา ต้องแก่หมด แล้วก็ต้องตายหมด พอตายก็เกิดใหม่ ไม่รู้วิธีออกหรือไม่รู้วิธีว่าจะพ้นไปได้อย่างไร ส่วนอันอื่นๆ อาจจะรู้วิธีบ้าง เช่น ปวดหลัง รู้วิธีว่าทำอย่างไรให้มันหาย เจ็บป่วย รู้วิธีรักษาให้หายป่วย ไปกินยาหรือว่าไปทำอย่างนั้นอย่างนี้ หาหมอที่เก่งๆ ก็อาจจะหายได้ แต่ว่าความแก่ และความตาย ตายแล้วเกิดใหม่ มันหนีไม่พ้นจริงๆ หนีไม่ออก หมอที่รักษาผู้อื่นก็ตายเหมือนกัน เป็นโรคที่ไม่อาจรักษาให้หายขาดได้ และคนบอกวิธีที่จะออกจากความแก่ และความตาย นั้น มันไม่มี ท่านก็พิจารณาต่อไปว่า

กฺุทาสฺสุ นามอิมสุตฺต ทุกฺขสุตฺต นิสฺสรณํ ปญฺญายิสฺสตี ชรามรณสุตฺต

ในกาลไหนหนอ ความสลัดออก หรือความออกไปจากทุกข์นี้คือชรามรณะ จักปรากฏ

ความคิดของพระโพธิสัตว์ ท่านหาวิธีการออกจากวงกลมนี้ หาวิธีแก้ไข ไม่ต้องแก่ ไม่ต้องตาย ไม่ต้องเกิดอีก เป็นลักษณะของผู้ที่คิดพิจารณาอย่างถึงที่สุด ผู้มีปัญญามากๆ ก็จะมีปัญญาเมื่อมีร้อนก็ต้องมีเย็นแก่ มีเกิดก็ต้องมีไม่เกิด มีแก่ก็ต้องมีไม่แก่ มีตายก็ต้องมีไม่ตาย อันนี้คนมีปัญญาท่านคิดนะ ส่วนพวกเรานี้คิดออกหรือเปล่านั้นไม่รู้ แต่ไม่เป็นไร เราฟังเอาไว้แล้ว จำไว้ดีที่สุด ตอนนี้อยู่ถึงพระโพธิสัตว์ เวลาที่ร้อนก็ต้องมีเย็นแก่ มีกิเลสมากก็ต้องมีสภาวะที่ปราศจากกิเลสมาแก้ มีเกิดก็ต้องมีไม่เกิด มีตายก็ต้องมีไม่ตาย ท่านพิจารณาไปแล้ว ก็มองดูว่า เมื่อไหร่หนอการสลัดออกจากทุกข์อันนี้คือชราและมรณะจะปรากฏ จะกระจ่างแจ้งชัดเจนในใจ

อด โข ภิกฺขเว วิปฺสฺสตีสุตฺต โพธิสฺตฺตสุตฺต เอตทโหตี

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น ความคิดอย่างนี้ ได้มีแล้วแก่พระวิปัสสีโพธิสัตว์ว่า

กิมหิ นุ โข สติ ชรามรณํ โหติ

เมื่ออะไรหนอแลมีอยู่ ชรามรณะจึงมี

ก็ปัจจยา ชรามรณํ

เพราะอะไรเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี

อันนี้เป็นความคิดของพระโพธิสัตว์ คนที่มีปัญญามากๆ เวลาคิดพิจารณาสิ่งใดแล้ว ก็คิดพิจารณาในแง่ของเหตุปัจจัย พิจารณาให้เห็นเป็นกระบวนการตามธรรมชาติ คือไม่มีเรื่องตัวตนเข้าไปเกี่ยวข้อง ตอนนี้นำกำลังพิจารณาเรื่องชราและมรณะ ก็ไม่มีเรื่องคนเกิด คนแก่ คนตาย ไม่มีเรื่องเราแก่ เราตาย ไม่มีผู้หญิงเกิด ผู้หญิงแก่ ผู้หญิงตายอะไร เอาแต่สภาวะความแก่และความตายนั้นมาพิจารณา เอาเรื่องตัวตนสัตว์บุคคลออกไป เอาเรื่องธรรมชาติของเหตุปัจจัยนั้นมาพิจารณาแทน ด้วยคำว่า กิมหิ นุ โข สติ เมื่ออะไรหนอแลมีอยู่ ชรามรณํ โหติ ชรามรณะ จึงมี ท่านก็จัดชรามรณะนั้นเป็นธรรมะอันหนึ่ง ที่ไม่มีตัวไม่มีตน ซึ่งแสดงลักษณะปรากฏออกมาเป็นผมหงอก ฟันหลุด หนังเหี่ยวยุบ และความตาย แต่เดิมสัตว์นั้นเคยมีอยู่ในโลกนี้ เคยปรากฏอยู่ สักหน่อยก็หายไป ความตายทำให้ความเป็นสัตว์บุคคลนั้นๆ หดไป เคลื่อนจากความ เป็นไปตามธรรมชาติ นี่เป็นตัวทุกข์ เป็นกองทุกข์ เอาเรื่องสัตว์บุคคลตัวตนออกไป เอาสภาวะชรามรณะนั้นมาตั้งปัญหาขึ้นมา ก็ปัจจยา ชรามรณํ เพราะอะไรเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี

อถ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โพธิสฺสทุสฺส โยนิโสมนสิการา อหุ ปญฺญา ย อภิสมโย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้นแล เพราะการโยนิโสมนสิการของพระวิปัสสีโพธิสัตว์ ความตรัสรู้ด้วยปัญญาจึงมีขึ้นว่า

ชาติยา โข สติ ชรามรณํ โหติ

เพราะชาติแลมีอยู่ ชรามรณะจึงมี

ชาติปัจจยา ชรามรณํ

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี

เมื่อพระวิปัสสีโพธิสัตว์พิจารณาไปอย่างนี้ พิจารณาอยู่บ่อยๆ เองๆ มองมุนั้นบ้างมุนี่บ้าง ด้วยโยนิโสมนสิการ ก็เกิดความตรัสรู้ รู้แจ้งชัดเจนด้วยปัญญา โยนิโสมนสิการเป็นความคิดในทำนองเหตุผล ซึ่งผู้ที่จะคิดและพิจารณาได้เองก็มีอยู่สองบุคคล คือพระโพธิสัตว์ผู้จะเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย กับ บุคคลผู้ที่จะเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า แต่การตรัสรู้ นั้นเป็นการตรัสรู้ด้วยปัญญาเหมือนกัน ถ้าเป็นปัญญาที่มาจากการโยนิโสมนสิการ พิจารณาด้วยตนเอง นั้น จะมีอยู่สองบุคคลเท่านั้น คือ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า กับพระปัจเจกพุทธเจ้า ส่วนสาวกทั้งหลายก็ให้มาฟังก่อน ฟังแล้วก็เอาไปประพฤติปฏิบัติ ผีภณตามก็จะมีปัญญาเกิดขึ้นมาได้ อันนี้ก็คนละแบบกันนะ ไม่ใช่ได้เห็นพระโพธิสัตว์ทำมณสิการใส่ใจแล้ว เกิดการตรัสรู้ด้วยปัญญา เราจะเอาบ้าง ถ้าเหตุปัจจัยมันพร้อมก็ได้ผลเหมือนกัน แต่ถ้าเหตุปัจจัยไม่พร้อมก็ไม่ได้ผล ที่ยกตัวอย่างมานี้เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ท่าน แสดงให้เห็นความสำคัญของธรรมะหมวดนี้ คือ เป็นธรรมะที่พระโพธิสัตว์พิจารณาก่อนตรัสรู้ทุกๆ พระองค์ อันนี้เป็นเรื่องของพระวิปัสสีโพธิสัตว์

เมื่อท่านโยนิโสมนสิการอย่างนี้ อภิสมโย ความตรัสรู้ ปล่อยด้วยปัญญา อหุ ได้เกิดขึ้นว่า เพราะชาตินั้นแลมีอยู่ ชรามรณะจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี อันนี้เป็นการตรัสรู้ด้วยปัญญา การตรัสรู้ด้วยปัญญา มีลักษณะที่เปลี่ยนมุมมองของคนๆ นั้นได้ทั้งหมด ส่วนความเข้าใจจากขั้นการฟังและการคิดตามที่เราเข้าใจอยู่นี้ มันไม่อาจจะเปลี่ยนความเห็นและไม่อาจเปลี่ยนนิสัยได้ ไม่อาจจะทำให้เล็ยัดถือสิ่งต่างๆ ได้ ความต่างกันมันเป็นอย่างนี้ เราเรียนเรื่องอะไรไปแล้ว ไม่ว่าจะเรียนลึกซึ้งขนาดไหน อันนั้นไม่เกี่ยวเท่าไรหรอก ที่เกี่ยวก็คือว่า ละความเห็นผิด ละความยึดถือได้หรือไม่

ฉะนั้น ในการเรียนเรื่องปฏิจจสมุขบาท ซึ่งเป็นเรื่องที่ยาก ก็ไม่ใช่ว่า เรียนเรื่องยากๆ แล้วมันน่าภูมิใจอะไรนักหนา อยู่ที่ว่าสามารถละความเห็นผิดว่ามีตัวตน และคลายความยึดติด คลายความยึดมั่นถือมั่นในโลกได้หรือไม่ วัตถุประสงค์ของการเรียนทุกๆ เรื่องก็เป็นอย่างนี้ทั้งนั้น ถ้าเรียนเรื่องใดแล้ว เป็นไปเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่น ทำให้ความยึดมั่นถือมั่นน้อยลง จนกระทั่งหมดไป การเรียนเรื่องนั้นก็ได้ผล ใช้งานได้ ไม่จำเป็นต้องเรียนเรื่องยากๆ ก็ได้ แต่ตอนนี้เรากำลังเรียนเรื่องยากๆ กัน แท้ที่จริง การเรียนเรื่องยากๆ ก็เพียงเพื่อให้ละความยึดถือในสิ่งต่างๆ ได้

ไม่ใช่เรียนเรื่องยากๆ แล้ว ยึดถือหนักกว่าเดิม เรื่องยากไม่ยากนี้ไม่เกี่ยว ถ้าละความเห็นผิด ละความยึดถือได้ ละกิเลสได้ นั่นก็ใช้ได้แล้ว

อภิสมโย คือการตรัสรู้ด้วยปัญญาของพระวิปัสสีโพธิสัตว์ก็เกิดขึ้นมา เพราะท่านได้โยนิโสมนสิการว่า เมื่ออะไรหนอแลมีอยู่ ชรามรณะจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี ก็เกิดปัญญาขึ้นมาว่า เพราะชาติมีอยู่ ชรามรณะจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมีขึ้น เราทั้งหลายก็คงฟังอย่างนี้มานานแล้ว แต่เป็นรู้ด้วยความเข้าใจในแบบการฟัง ซึ่งก็ดีกว่าไม่ได้ฟัง แต่ถ้าจะให้ดีกว่านั้น ก็ต้องฝึกฝนให้เป็นการตรัสรู้ด้วยปัญญา ถ้าเป็นการตรัสรู้ด้วยปัญญา ก็จะเปลี่ยนอุปนิสัยใจคอ เปลี่ยนการกระทำและความคิดไปหมด เลิกเห็นผิด เลิกยึดมั่นถือมั่นได้ด้วย อันนั้นเรียกว่าตรัสรู้ด้วยปัญญา

ลำดับต่อไป พระโพธิสัตว์ท่านก็พิจารณาต่อไป ในเรื่องของชาติต่อไป

กิมฺหิ นฺุ โข สติ ชาติ โหติ

เมื่ออะไรหนอแลมีอยู่ ชาติจึงมี

ก็ปัจจัยา ชาติ

เพราะอะไรเป็นปัจจัย ชาติจึงมีขึ้น

พอพิจารณาอย่างนั้น พิจารณามุมนี้บ้าง มุมนี้บ้าง ด้วยโยนิโสมนสิการของท่าน ปัญญาตรัสรู้ก็เกิดขึ้น ความตรัสรู้ด้วยปัญญาก็เกิดขึ้นมาว่า

ภเว โข สติ ชาติ โหติ

เมื่อภพมีอยู่ ชาติจึงมี

ภพปัจจัยา ชาติ

เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี

ภพ คือ การกระทำเพื่อตัวตน การกระทำด้วยเจตนา มีความตั้งใจตั้งใจเพื่อให้ตัวตนได้บางอย่าง เพื่อให้เราได้รับผลอะไรบางอย่าง เมื่อการกระทำเช่นนี้มี ชาติมันก็มีขึ้นมาด้วย เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมีขึ้น อันนี้ท่านก็พิจารณาเป็นขั้นๆ ลงไปตามลำดับ พิจารณาเป็นเหตุผล

และกระบวนการเป็นไปของธรรมชาติ กอทุกขที่แก่และตาย ทำไมจึงได้แก่และตาย เพราะมีความเกิด ทำไมความเกิดจึงมีขึ้น เพราะภพมี ชาติมันจึงมี ภพก็คือการกระทำด้วยเจตนาที่หวังผลเพื่อตัวตน เพื่อให้เราอย่างนั้น เพื่อให้เราอย่างนี้ เรียกว่าเป็นภพ เป็นการกระทำด้วยอำนาจอุปาทาน

ที่นี่ ก็พิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการต่อไป

กัมฺหิ นฺ โข สติ ภาโว โหติ

เมื่ออะไรหนอแลมีอยู่ ภพจึงมี

ก็ปัจจัยยา ภาโว

เพราะอะไรเป็นปัจจัย ภพจึงมีขึ้น

เมื่ออะไรหนอมี ภพ คือ การกระทำเพื่อตัวตน วิ่งไปทำนี่มันจึงมี ทำไมจึงมีการกระทำเช่นนั้นๆ อยู่ ก็เกิดปัญญาเห็นว่า

อุปาทานเน โข สติ ภาโว โหติ

เมื่ออุปาทานมีอยู่ ภพจึงมี

อุปาทานปัจจัยยา ภาโว

เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมีขึ้น

อุปาทาน คือ ความยึดถือ ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ สิ่งต่างๆ เกิดขึ้นแล้วมันก็ดับไป แต่เรายังไปยึดมั่น ไม่ยอมให้มันไปไหน ยึดมั่นไว้ ยึดมั่นอย่างนั้นอย่างนี้ ไม่ปล่อยไป ภาพรวมคือขั้นที่ทั้งห้าที่เกิดตามเหตุตามปัจจัยนี้ เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป เราก็ยึดถือ เป็นตัวตน จะให้ตัวตนนี้ได้อย่างไรๆ ได้มีความสุข ได้ดี ได้สมปรารถนา ตัวยึดนี้เรียกว่าอุปาทาน

เพื่อให้ตัวตนนี้ได้รับผลที่ดี ได้มีความสุขจากการเสพอารมณ์โลกๆ ก็ยึดรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสว่า เป็นที่ตั้งของความสุข ให้ความสุขได้ เรียกว่า**กมุอุปาทาน** ยึดทัศนคติ อุดมคติต่างๆ ยึดความเห็นผิดๆ เพี้ยนๆ ซึ่งไม่ตรงกับความจริงว่า ถ้าตัวตนนี้เข้าถึงอุดมคตินี้แล้ว จะเป็นตัวตนที่เลิศประเสริฐ เป็น**ทิฏฐอุปาทาน** ปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วตัวตนนี้จะมีความสุข จะทำให้ตัว

ตนเป็นผู้บริสุทธิ์ แล้วยึดมั่นศีลและวัตรปฏิบัติเพื่อตัวตน เป็น**สัลพัตูปาทาน** ความยึดถือว่ามีตัว มีตน ยึดรูปว่าเป็นตน ยึดเวทนาว่าเป็นตน ยึดวิญญาณว่าเป็นตน เป็นต้น เป็น**อัตตวาหุปาทาน** เมื่อความยึดถืออย่างนี้ การกระทำตามความยึดถือ จึงมีขึ้น

ต่อไปท่านก็พิจารณาไล่ลงไปเรื่อย ทำไมจึงมีอุปาทาน เพราะมีตัณหา มีความรักตัวเอง มีความทะยานอยาก มีความพอใจ แล้วหยุดอยากไม่เป็น ไม่รู้จักว่าความอยากนี้ เป็นต้นตอของความทุกข์ ไม่เห็นโทษของความอยาก พอไม่เห็นโทษของความอยาก มันก็ยึด ยึดแล้วก็กระทำตามความยึด พอกระทำตามความยึดเพื่อตัวตน เป็นภพก็ได้ชาติ ได้ชรามรณะมา ไปตามลำดับอย่างนี้ ท่านก็พิจารณาไปเรื่อยๆ จนถึงองค์ประกอบสุดท้าย

กิมหิ นุ โข สติ สงฺขารา โหนติ

เมื่ออะไรหนอแลมีอยู่ สังขารทั้งหลายจึงมี

ก็ปัญญา สงฺขารา

เพราะอะไรเป็นปัจจัย สังขารทั้งหลายจึงมีขึ้น

เมื่ออะไรหนอแลมี สังขาร คือ กรรมดีบ้างและไม่ดีบ้าง ที่ทำไว้แล้วในชาตินี้หรือชาติเก่าๆ จึงมาส่งผลได้ เมื่ออะไรหนอมี จึงเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ เกิดนามรูปขึ้นมาได้ สังขารทั้งหลายนั้น เราทำเอาไว้แล้ว ดีบ้างไม่ดีบ้าง มันก็ดับไปแล้ว แต่มันยังเหลือปัจจัย ทำไมมันจึงเหลือปัจจัย แล้วก็ส่งทอดต่อมา มีเงื่อนไขอะไร ทำให้เกิดวิญญาณอันใหม่ขึ้นมาได้ ทำให้เกิดนามรูปอันใหม่ เป็นกองทุกข์ ต้องมารับรู้อาหาร เสียง กลิ่น รส สัมผัส ต้องมารับรู้เรื่องโน้นเรื่องนี้เยอะแยะ ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น เมื่ออะไรหนอแลมี สังขารจึงมีขึ้นมาได้ ก็พิจารณาไปอีก พิจารณาแล้วก็เกิดความตรัสรู้ด้วยปัญญาว่า

อวิชชาโย โข สติ สงฺขารา โหนติ

เมื่ออวิชชามีอยู่ สังขารทั้งหลายจึงมี

อวิชชาปัญญา สงฺขารา

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารทั้งหลายจึงมี

เพราะอวิชชา คือ ความไม่รู้หรือสงสัย ไม่รู้ว่าอะไรเป็นทุกข์ ไม่รู้จักทุกข์ว่ามันเป็นทุกข์ ไม่รู้จักเหตุให้เกิดทุกข์ คือไม่รู้จักต้นเหตุ ไม่รู้จักความยินดีเพลิดเพลินว่าเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ไม่รู้จักความดับสนิทของทุกข์ คือพระนิพพาน และไม่รู้หนทางว่าเป็นอริยมรรคมีองค์ ๘

เมื่อมีอวิชชา คือความไม่รู้แบบนี้ สังขารมันก็ทำงานได้ การกระทำที่ดีและไม่ดี ถึงแม้มันจะดับไปแล้ว มันก็ยังส่งทอดปัจจัย ผลักให้เกิดวิญญูณอันใหม่ ทำให้ต้องเห็น ต้องได้ยิน ต้องดมกลิ่น ต้องลิ้มรส ต้องกระทบสัมผัสทางกาย และต้องไปรับรู้เรื่องราวใจเยอะแยะ ผลมันเกิดขึ้นมา วิญญูณที่เกิดขึ้น ก็เป็นผลของกรรมเก่าๆ ที่เคยทำเอาไว้แล้ว ดีบ้างไม่ดีบ้าง คือสังขารนั่นเอง สังขารเหล่านี้ที่ทำงานได้ และส่งทอดปัจจัยให้เกิดวิญญูณต่อไปไม่สิ้นสุด ก็เพราะยังมีความไม่รู้หรือสงสัยคืออวิชชา พอพิจารณาและเกิดความรู้ครบถ้วนตลอดสายได้อย่างนี้ ก็มีจักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่างเกิดขึ้น

สมุทโย สมุทโย”ติ โข ภิกขเว วิปสฺสิสฺส โปธิสฺสตฺสฺส ปุพฺเพ อนนุสฺสฺสฺส ฐมฺเมสุ จกฺขุ อุตฺปาติ, ฌาณํ อุตฺปาติ, ปญฺญา อุตฺปาติ, วิชฺชา อุตฺปาติ, อาโลโก อุตฺปาติ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุได้เกิดขึ้นแล้ว ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว และแสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้ว ในธรรมะทั้งหลายที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน แก่พระวิปัสสิโพธิสัตว์ว่า สมุทโย สมุทโย คือ ความเกิด ความเกิด ดังนี้

เป็นความเกิดขึ้นของกองทุกข์ที่เป็นสายไซ้ต่อเนื่องกันไป ไม่มีการหยุดนิ่ง เริ่มตั้งแต่ต้นตอของมัน ซึ่งต้นตอก็ไม่มีตัวตนเหมือนกัน แต่ในแง่ความเป็นไปของกองทุกข์แล้ว หลักใหญ่ที่ทำให้กองทุกข์วนเวียนไปเรื่อยๆ ตามกรรมที่ทำเอาไว้ คือความไม่รู้หรือสงสัย นี่เป็นความเกิดขึ้นของกองทุกข์ล้วนๆ พอพระองค์ทราบอย่างนี้แล้ว จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่างก็เกิดขึ้น ในธรรมะที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน

แต่ก่อนนั้นก็มีผู้แสดงเรื่องความไม่เที่ยง เรื่องความเป็นทุกข์เหมือนกัน แสดงว่าบุคคลไม่เที่ยง สัตว์ไม่เที่ยง อย่างนั้นอย่างนี้ คนเป็นทุกข์ สัตว์เป็นทุกข์ แต่ไม่มีผู้แสดงว่ามันไม่มีตัวตนจริง เป็นตัวธรรมะ เป็นทุกข์เกิด และเป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นการเกิดขึ้นของธรรมะ เป็นอนัตตา เป็นความเป็นไปของสิ่งที่ไร้ตัวตน เรื่องนี้ไม่เคยได้ยินได้ฟังใครมาก่อน ฉะนั้น บาลีจึงมีคำว่า ปุพฺเพ อนนุสฺสฺสฺส ฐมฺเมสุ ในธรรมะที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังใครๆ มาก่อน เรื่องคนเกิด คนแก่

คนเจ็บ คนตาย คนเป็นทุกข์นี้ เคยได้ยินมาบ้างอยู่แล้ว ส่วนความเกิดขึ้นของกองทุกข์ล้วนๆ ที่ไร้วัดตน เป็นไปอยู่ในรูปกระแส ไม่มีการหยุดนี้ ไม่เคยได้ยินมาก่อน นี่พระองค์ตรัสรู้ด้วยปัญญา อันนี้ก็ฝ่ายเกิด

พอพิจารณาฝ่ายเกิดแล้ว ก็พิจารณาฝ่ายดับสนิท ฝ่ายไม่มี ฝ่ายนิโรธะ ในบาลีมีต่อไปว่า

อถ โข ภิกขเว วิปัสสีสุต โพธิสตุตสุต เอตทโหติ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้นแล ความคิดอย่างนี้ได้เกิดขึ้นแก่พระวิปัสสีโพธิสัตว์ว่า

กิมหิ นุ โข อสติ ชรามรณํ น โหติ

เมื่ออะไรหนอแลไม่มี ชรามรณะจึงไม่มี

กิสสุ นิโรธา ชรามรณนิโรโธ

เพราะความดับไปของอะไร ชรามรณะจึงดับ

นี่ก็พิจารณาอีกสายหนึ่ง เมื่อก็ได้พิจารณาฝ่ายเกิดขึ้นของกองทุกข์ และได้เกิดปัญญาแทงทะลุ เห็นว่าเป็นความเกิดขึ้นของกองทุกข์ล้วนๆ แล้ว ทีนี้ ก็พิจารณาฝ่ายความดับสนิท ความไม่มีทุกข์ ไม่มีทุกข์กองนี้เกิดขึ้น ทุกข์จะหยุดลงตรงไหน จะไม่มีอีกได้อย่างไร เราทั้งหลายนั้น ถ้าพิจารณาในแบบคนไม่มีปัญญา แก่แล้วก็ไม่อยากแก่ ได้เวลาตายแล้วก็ไม่อยากตาย ทำอย่างไรจะเราพ้นจากความตาย แต่ผู้ที่มีปัญญาท่านไม่พิจารณาอย่างนั้น ท่านพิจารณาให้เห็นความจริงของชราและมรณะว่า ที่มันมีขึ้นมา เพราะมันเกิด และเกิดเพราะเหตุ ถ้าจะไม่มี ก็ต้องไม่มีเหตุ เพราะอะไรไม่เกิด ชรามรณะจึงจะไม่เกิด เป็นการพิจารณาแบบผู้มีปัญญา แบบโยนิโสมนสิการของพระวิปัสสีโพธิสัตว์

เพราะการโยนิโสมนสิการของพระวิปัสสีโพธิสัตว์ ความตรัสรู้ด้วยปัญญาจึงเกิดขึ้นมาว่า

ชาติยา โข อสติ ชรามรณํ น โหติ

เมื่อชาติไม่มี ชรามรณะจึงไม่มี

ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธ

เพราะชาติค้ำ ขรามรณะจึงค้ำ

นี่เป็นการรู้ด้วยปัญญา เราได้ยินได้ฟังมาแล้ว คงจะรู้คำตอบ แต่ในเมื่อยังไม่เห็นด้วยปัญญา ก็ยังไม่เลิกยึดถือ นี่คือปัญหาที่เราต้องสะสาง ได้ฟังแล้วก็ดีกว่าไม่ได้ฟัง แต่ที่ดีกว่านั้น คือฝึกฝนให้หมดความยึดมั่นถือมั่น ด้วยการมีปัญญา เห็นมันตามที่เป็นจริง

ต่อมา พระโพธิสัตว์ท่านก็พิจารณาต่อไปในหัวข้ออื่นๆ ไปตามลำดับ จนกระทั่งถึงหมวดสุดท้าย

กิมฺหิ นุ โข อสฺติ สงฺขาราน โหนฺติ

เมื่ออะไรหนอแลไม่มี สังขารทั้งหลายจึงไม่มี

กิสฺส นโรธา สงฺขารนโรโธ

เพราะความค้ำของอะไร สังขารจึงค้ำ

อวิชฺชาโย โข อสฺติ สงฺขาราน โหนฺติ

เพราะอวิชาไม่มี สังขารทั้งหลายจึงไม่มี

อวิชฺชานโรธา สงฺขารนโรโธ

เพราะอวิชาค้ำ สังขารจึงค้ำ

พิจารณาไปเรื่อยๆ ทำอย่างไรกรรมเก่าๆ คือ สังขารทั้งดีและไม่ดีนี้ มันจะหมดไป ถูกล้างไปโดยสิ้นเชิง ไม่ต้องกลับมาเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญูณ เกิดนามเกิดรูป ไม่ต้องมารับรู้รูป เสียง กลิ่น รส ความรู้สึก นึกคิดในโลกอีกต่อไป ทำอย่างไร เมื่ออะไรไม่มี สังขารจึงจะทำงานไม่ได้ สังขารมันจึงจะหมดอานุภาพไป ก็เมื่ออวิชาไม่มีนั่นแหละ **เมื่ออวิชาไม่มี สังขารที่ท่าเอาไว้ ทั้งดีและไม่ดี ทั้งบุญและบาป มันก็หมดอานุภาพไป ทำให้เกิดวิญญูณอันใหม่ไม่ได้** เกิดนามรูปไม่ได้ เกิดอายตนะไม่ได้ ก็หมดกันไป ท่านพิจารณาอย่างนี้ พิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการ แล้วก็ตรัสรู้ด้วยปัญญา

ฉะนั้น ความสำคัญอย่างที่สามที่ยกมานี้ ปฏิจจสมุปบาทเป็นธรรมะที่พระโพธิสัตว์พิจารณาก่อนตรัสรู้ พระโพธิสัตว์ทุกๆ พระองค์ พุทฺธง่าย ๆ คือว่ามีพระพุทฺธเจ้า ก็เพราะมีธรรมะ

หมวดนี้นั้นแหละ ทุกพระองค์พิจารณาธรรมะหมวดนี้ แล้วได้บรรลุธรรม ได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์ สัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนพวกเรา เมื่อจิตเป็นสมาธิ ตั้งมั่นแล้ว จะพิจารณาหมวดไหนก็ได้ ขอให้พิจารณาว่ามันไม่ใช่ตัวตนก็ใช้ได้ ถ้าพิจารณาในแง่ปัจจุสมุปบาท ต้องคนมีปัญญาเยอะหน่อย จึงจะพิจารณาได้ จึงจะมองเห็น แต่ถึงเราจะมีปัญญาน้อย พอฝึกไปปัญญามากขึ้น ก็สามารถพิจารณาได้เหมือนกัน ส่วนจะได้มากได้น้อย ลึกซึ่งขนาดไหน ก็ไม่เป็นไร

พอท่านพิจารณาสายนี้แล้ว ก็ได้รู้จักนิโรธๆ คือความดับสนิท ความดับสนิทอันนี้ ไม่ใช่ความดับสนิทแบบขาดสูญหรือว่ามีอะไรเลย เป็นความไม่มีของทุกข์เท่านั้น ไม่มีทุกข์เกิดขึ้น ไม่มีชาติ ไม่มีชรา ไม่มีมรณะเท่านั้น เป็นความดับสนิทไปของกองทุกข์ ที่เกิดก็เป็นความเกิดของกองทุกข์ ที่ว่าดับสนิทก็เป็นการดับสนิทของทุกข์เท่านั้น

“นิโรธ นิโรธ”ติ โข ภิกขเว วิปัสสิสฺส โภทิสฺส ตตฺส ปุพฺเพ อนนุสฺส เตสุ ธมฺเมสุ จกขุ อุตฺตปาติ, ฅาณฺ อุตฺตปาติ, ปญฺญา อุตฺตปาติ, วิชฺชา อุตฺตปาติ, อาโลโก อุตฺตปาติ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ปัญญาได้เกิดขึ้นแล้ว วิชชาได้เกิดขึ้นแล้ว และแสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้ว ในธรรมะทั้งหลายที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน แก่พระวิปัสสิโพทิสต์ว่า นิโรธ นิโรธ คือ ความดับ ความดับ ดังนี้

นี่เป็นเรื่องพระโพทิสต์ชื่อว่าวิปัสสิ แม้พระโพทิสต์อื่นๆ ชื่อว่าสิขี เวสสภู กกุสันโธ โกนาคมนโน กัสสป และโคตโม พระโคตมะซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าของเราที่พิจารณาเรื่องเดียวกันนี้ ท่านทั้งหลายก็จะเห็นในตอนที่ทรงออกบวช ทรงพิจารณาเรื่องว่า สัตว์โลกเกิดมาแล้ว ต้องแก่ ต้องตาย จุตีเคลื่อนไปแล้วก็เกิดใหม่ ทรงหาวิธีว่า ทำอย่างไรจะพ้นจากความแก่และความตาย พระโพทิสต์ท่านกลัวความเกิด ท่านก็หาวิธีว่า ทำอย่างไรจะพ้นไปได้ ไปบวช ไปศึกษาสำนักโน้นสำนักนี้ จนกระทั่งเห็นว่าสำนักอื่นๆ ไม่พ้นจากความเกิด เพราะว่าเป็นการทำเพื่อตัวเพื่อตน ทั้งนั้น ตัวตนจะละเอียดลึกซึ้งหรือว่าดีงามสงบแนบแน่นขนาดไหน ก็ยังมีเชื้อของตัวตนอยู่อย่างนั้นนั่นแหละ จะเป็นตัวตนใหญ่ๆ ตัวตนเล็กๆ ตัวตนหยาบๆ ตัวตนละเอียดๆ ก็ล้วนเป็นไปเพื่อตัวตน ในเมื่อเป็นไปเพื่อตัวตนก็ต้องเกิดอีก ซึ่งท่านไม่ได้หาอันนี้ ไม่ได้หาความเกิดอีก แต่หาความไม่เกิด ท่านก็ไม่ได้โทษครูอาจารย์เหล่านั้นหรอก แต่รู้ว่า นี่ไม่ใช่ทางที่จะถึงความพ้นไปแห่งทุกข์ ไม่ใช่ทางเพื่อพ้นจากความเกิดไปได้

ต่อมา ก็พยายามทำความเพียรด้วยตนเอง ด้วยวิธีการทรมานตนต่างๆ ซึ่งเราคงจะได้ศึกษากันบ้าง ในเรื่องของทุกรกิริยา ต่อมาทราบว่ามีหนทาง กลับมาฉันอาหาร ทำสมาธิ ให้จิตมีความตั้งมั่น พิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการ เมื่อพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการอย่างนี้ ความตรัสรู้ด้วยปัญญา ก็เกิดขึ้น เรียกว่าตรัสรู้ **อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ** มีพระพุทธเจ้าอย่างที่เราได้ทราบกันนี้แหละ ปฏิจจนุปบาทก็มีความสำคัญ คือเป็นธรรมะที่พระโพธิสัตว์พิจารณาก่อนตรัสรู้แบบนี้

๒.๔ ปฏิจจนุปบาทเป็นธรรมเทศนาสายกลาง

ต่อไป ความสำคัญอย่างที่ดี ปฏิจจนุปบาทเป็นธรรมเทศนาสายกลาง เป็นธรรมเทศนาแบบกลางๆ คำว่า สายกลาง ภาษาไทยเรา คือไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป อย่างนี้ก็มี ซึ่งบางคนไม่ตึงเกินไปก็ซี้เกียจไปอีก แต่คำว่า สายกลาง ในแง่ของธรรมเทศนา คือ กระบวนการปฏิจจนุปบาท เป็นธรรมะที่ถูกต้อง เหมาะสม เป็นธรรมะล้วนๆ เป็นเหตุผลบริสุทธิ์ ส่วนสายกลางในแง่ปฏิบัติ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘

คำว่า **สายกลาง** นี้ มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว ที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศไว้ ไม่ใช่ไปเปรียบเทียบกับอันใดอันหนึ่ง คำว่าสายกลางของพระพุทธเจ้า ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ไว้สำหรับไปโต้แย้งของใคร ธรรมเทศนาสายกลางที่พระองค์ประกาศนี้ ไม่ใช่เพื่อโต้แย้งกับลัทธิอะไรอย่างอื่น แต่เพื่อประกาศปฏิจจนุปบาท ส่วนเมื่อประกาศแล้ว จะไปขัดกับของใคร ไม่เหมือนกับของใคร นั่นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง นี่เป็นในแง่ของธรรมเทศนา ส่วนข้อปฏิบัติอันเป็นสายกลาง คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ พระองค์ก็ทรงประกาศ ข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดญาณปัญญา ไม่ไปหลงข้างนั้น ไม่ไปหลงข้างนี้ ไม่ตึงและไม่หย่อนเกินไปแบบที่เราพูดนั้นแหละ

คำว่า **หย่อน** นี้หมายถึง ปล่อยตัวปล่อยใจหลงไหลหมกมุ่นไปตามกามคุณต่างๆ ให้โลกมันครอบงำเอา หลงมีความสุขอยู่กับโลกจนใจหิวไม่ขึ้น อย่างนี้คือไปทางหย่อนเกินไป ทาง **ตึง**เกินไป คือ ไปพยายามทรมานตัวเองอย่างโน้นอย่างนี้ ทำให้ตนลำบากโดยเปล่าประโยชน์ ทำความเพียรผิดทาง ทำแล้วไม่อาจจะละกิเลสได้ พยายามทำสิ่งที่ไม่เที่ยงให้มันเที่ยง พยายามทำสิ่งที่มันบังคับควบคุมไม่ได้ ให้มันบังคับควบคุมได้อย่างนั้น อย่างนี้เป็นต้น

พระพุทธองค์ทรงสอนธรรมะอันเป็นสายกลางคือ**ปฏิจจสมุปบาท** และ**วิธีปฏิบัติอันเป็นสายกลาง คืออริยมรรคมีองค์แปด** วันนี้พูดเรื่องปฏิจจสมุปบาท ก็เป็นความสำคัญอีกอย่างหนึ่ง จึงตั้งหัวข้อขึ้นมาว่า ปฏิจจสมุปบาทนั้นมีความสำคัญ คือเป็นธรรมเทศนาสายกลาง ไม่เข้าข้างใดข้างหนึ่ง คำว่า ไม่เข้าข้างใดข้างหนึ่ง ไม่ใช่จะไปปฏิเสธใครทั้งนั้น เพียงแต่ประกาศความจริงในแบบผู้ที่ตรัสรู้อย่างแจ่มแจ้งแทงทะลุแล้ว ส่วนผู้ไม่ได้ตรัสรู้ ไม่รู้แจ้งแทงตลอด เขาก็มีที่ติดข้องอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ

ในเรื่องของธรรมเทศนาสายกลางนี้ เพื่อให้ท่านทั้งหลายเข้าใจเพิ่มเติมบ้าง จะยกมาจากพระสูตร ในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค โลกายติกสูตร ๑๖/๔๘ มีคำตอบที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบพราหมณ์คนหนึ่ง ซึ่งพราหมณ์คนนี้ เขาเป็นนักทฤษฎี นักคิด นักคำนวณ ภาษาเราทุกวันนี้คือนักปรัชญา เป็นคนที่ชอบความรู้ มีองค์ความรู้เรื่องนั้นเรื่องนี้เยอะ มาถามพระพุทธเจ้า ๔ คำถามด้วยกัน มีคำถามว่า

ก็ นุ โข โภ โคตม สพุพมตฺถิ ข้าแต่ท่านโคตม สิ่งทั้งปวง มีอยู่หรือ

ก็ ปน โภ โคตม สพุพํ นตฺถิ ข้าแต่ท่านโคตม สิ่งทั้งปวง ไม่มีอยู่หรือ

ก็ นุ โข โภ โคตม สพุพเมกตฺตํ ข้าแต่ท่านโคตม สิ่งทั้งปวง เป็นอย่างเดียวกันหรือ

ก็ ปน โภ โคตม สพุพํ ปุตุตฺตํ ข้าแต่ท่านโคตม สิ่งทั้งปวง แตกต่างกันหรือ

พราหมณ์ถามสี่เรื่องในที่นี้ เป็นคำถามที่เกี่ยวข้องกับโลกๆ ชาวโลกเขาถกเถียงเอาชนะกันด้วยเรื่องเหล่านี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“สพุพมตฺถิ”ติ โข พฺราหฺมณฺ เชฏฺฐเมตฺถิ โลกายตฺถิ

ดูก่อนพราหมณ์ ความเห็นว่า “สิ่งทั้งปวงมีอยู่” ดังนี้ นี่เป็นการยึดเกี่ยวกับโลก ข้อที่หนึ่ง

โลกายตะ คือ ความเกี่ยวข้องกับโลก โลกนั้นมันมีทั้งดีทั้งไม่ดี ทั้งถูกทั้งผิด ทั้งใหญ่โตทั้งเล็กๆ การไปเห็นว่าสิ่งทั้งปวงมันมี ไปยึดถืออย่างนั้น ก็เป็นการเข้าไปติดในโลกแง่หนึ่ง สิ่งทั้งปวงมีอยู่ ท่านทั้งหลายว่า สิ่งทั้งปวงมีไหม คนมีไหม ผู้หญิงมีไหม ผู้ชายมีไหม รูปมีไหม เวณามีไหม สัตว์ญามีไหม สังขารมีไหม วิญญาณมีไหม ถ้าบอกว่ามันมี มีแบบมีจริงๆ อันนี้ก็เป็นการเข้าไปติดในโลกอย่างหนึ่ง

คำว่า **รูป** ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเอาไว้ แสดงสิ่งที่เป็นผลมาจากเหตุ เมื่ออันนี้ มี อันนี้ จึงมีขึ้น ไม่ได้แสดงว่ารูปมันมีจริงๆ แบบเที่ยงแท้ถาวร ถ้ามองว่า สิ่งทั้งปวงมันมีจริงๆ ใช่มั้ย ถ้าตอบว่า มี มีจริงๆ อย่างนี้เรียกว่าความติดข้อง เราบอกว่า คนไม่มีหรือ มีแต่รูป มีรูปจริงๆ อันนี้ก็ผิดอีก เพราะแท้ที่จริง รูปก็ไม่ได้มีจริงๆ ที่บอกว่ารูปมี นี่พูดเรื่องผลที่มาจากเหตุ เมื่ออันนี้ มี อันนี้จึงมีขึ้น เพราะอันนี้ มี จึงมีรูปนี้มานั่งอยู่ตรงนี้ ถ้าอันนี้ไม่มี รูปก็ไม่มีเหมือนกัน ดังนั้น ความเห็นว่า สิ่งทั้งปวงมีอยู่ ก็เป็นโลกายตะ คือการติดข้องกับโลกอีกชนิดหนึ่ง

ต่อมาข้อที่สอง พระองค์ตรัสว่า

“สพฺพํ นตฺถิ”ติ โข พุราหฺมณ ทุติยเมตํ โลกายตํ

ดูก่อนพราหมณ์ ความเห็นว่า “สิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่” ดังนี้ นี่เป็นการยึดเกี่ยวกับโลก ข้อที่สอง

ถ้าบอกว่า มี ไม่ถูก ฉะนั้น ไม่มี ก็แล้วกัน ไม่มีก็เป็นความยึดติดในโลกข้อที่สอง เหมือนอย่างพวกเรานี้ เดิมไม่เคยเรียนธรรมะ ก็บอกว่ามีตัว มีตน มีเรา มีเขา มีหมา มีแมว พอมาเรียนธรรมะ พระพุทธเจ้าตรัสว่าอนัตตา ไม่มีตัวตน เราก็อ้างว่ามีตัวตน ไปยึดว่าไม่มีตัวตน อย่างนี้ก็ผิดอีก เพราะไปยึดข้างที่สอง คือ สิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่ คำว่า **ไม่มี** นี้ ไม่ใช่ไม่มีแบบนั้น ไม่มีหมายความว่า เมื่ออันนี้ไม่มี อันนี้มันจึงไม่มี เพราะการดับไปของอันนี้ อันนี้จึงดับไป ไม่ใช่ไม่มีจริงๆ ถ้าเรียนไม่เข้าใจหรือเรียนไม่รู้เรื่อง ก็จะไม่ได้อายกลางสักที มีเรื่องยึดถืออันโน้นที่อันนี้ที่ บางทีก็บอกว่ามี บางทีก็บอกว่าไม่มี ทั้งสองอันนี้เป็นโลกายตะ คือการยึดติดกับโลก อันใดอันหนึ่งเสมอ

พระพุทธเจ้าไม่ทรงแสดงอย่างนี้ ทรงแสดงสายกลาง เมื่ออันนี้ มี อันนี้จึงมีขึ้น เพราะการเกิดขึ้นของอันนี้ อันนี้จึงเกิดขึ้น เมื่ออันนี้ไม่มี อันนี้ก็ไม่มี เพราะการดับไปของอันนี้ อันนี้ก็ดับไป ตกลงมันมี หรือมันไม่มี ถ้ามีก็ผิด ถ้าไม่มีก็ผิดอีกเหมือนกัน ดังนั้น จะบอกว่ามีหรือไม่มีก็ได้ แต่ต้องบอกให้ถูก เป็นกระแสแห่งเหตุปัจจัย เพราะอันนี้มี อันนี้มันจึงมี เพราะการเกิดขึ้นของอันนี้ อันนี้จึงเกิดขึ้น ตกลงเรามีไหม เพราะอันนี้ มี จึงมีคำสมมติขึ้นมาเรียกกัน ทีนี้ ถ้าเราไปยึดถืออันใดอันหนึ่งเข้า ก็กลายเป็นโลกายตะคือการติดข้องกับโลก ผู้ที่เข้าใจอันนี้แล้ว ความสงสัยในแง่ที่ว่า เรามีหรือเราไม่มีกันแน่ ตกลงเรามีตัวตนหรือเราไม่มีตัวตนแน่ ความสงสัย

อย่างนี้ก็จะไม่มี ในเมื่อไม่มีข้อสงสัย จะต้องตอบไหม ไม่ต้องตอบ ความสงสัยอย่างนี้เกิดไม่ได้ ก็ไม่ต้องตอบ พวกปุถุชนที่ต้องการคำตอบอยู่ ก็จะหัวหมุนไปเรื่อยๆ

ต่อไปข้อที่สาม

“สพพเมกตฺตนฺ”ติ โข พฺราหฺมณ ตติยเมตํ โลกายตํ

ดูก่อนพราหมณ์ ความเห็นที่ว่า “สิ่งทั้งปวงเป็นอย่างเดียวกัน” นี่เป็นการยึดเกี่ยวกับโลก ข้อที่สาม

สิ่งทั้งปวงมันเหมือนกัน มันอย่างเดียวกัน หนึ่งเดียวกัน ทุกคนนี้เหมือนกันหมด ถูกไหม อยู่ที่เราเปรียบเทียบกับอะไร ความเหมือนมันมีขึ้น เมื่ออันนี้ๆ มันมี จึงมีอันนี้ขึ้นมา จะเหมือนหรือไม่เหมือนต้องดูจากการเปรียบเทียบ ไม่ใช่จะเหมือนกัน เพราะเหมือนกันหมด ไม่ใช่อย่างนั้น ทุกคนล้วนเหมือนกันในแง่หนึ่ง เมื่อเรามองในแง่นี้ จึงมีความเหมือนกันขึ้นมา ถ้ามองอีกแง่หนึ่ง มันก็ต่างกัน จะบอกว่าเหมือนกันหมดหรือต่างกันหมดก็ได้ บางทีเราไปเจอคำพูดที่ดี คนทุกคนในโลกเป็นพี่น้องกันหมด ถูกไหม อย่างนั้นก็แค่คำพูดแบบโลกๆ เท่านั้นเอง ที่บอกว่าเราทั้งหลายเป็นเพื่อนกันหมด นี่มองในแง่ว่า ทุกคนล้วนเกิด แก่ เจ็บ ตายเหมือนกัน มองในแง่นี้ก็เลยเป็นเพื่อนกัน เหมือนกันหมด แต่ทุกคนเหมือนกันหมดไหม หากตอบว่าไม่เหมือนกันหมด ก็จะไปเข้าข้อที่สี่อีก

ข้อที่สี่ว่า

“สพพํ ปุถุตฺตนฺ”ติ โข พฺราหฺมณ จตุตฺตเมตํ โลกายตํ

ดูก่อนพราหมณ์ ความเห็นว่า “สิ่งทั้งปวงแตกต่างกัน” นี่เป็นการยึดเกี่ยวกับโลก ข้อที่สี่

ความเหมือนกัน ความต่างกัน เอาความเหมือนมาเปรียบเทียบมันจึงต่าง เอาความต่างมาเทียบมันจึงมีเหมือนกัน เป็นแค่ของเปรียบเทียบ เป็นสิ่งอิงอาศัยกันและกัน เมื่ออันนี้ๆ มี อันนี้ๆ จึงมีขึ้น เมื่ออันนี้ไม่มี อันนี้ก็ไม่มี เท่านั้นแหละ เหมือนสูงกับต่ำ เปรียบเทียบกัน ทำไม่มีสูงขึ้นมา ก็เพราะเอาต่ำมาเทียบ สิ่งต่างๆ ล้วนเป็นไปตามเหตุปัจจัยในลักษณะเป็นกระแส ไม่มีสิ่งใดคงทนถาวร ไม่มีการหยุดนิ่ง ไม่มีสิ่งไหนที่จะเป็นตัวเป็นตน หรือจับให้เป็นสาระแก่นสาร ขึ้นมาได้ ถ้าไปจับให้เป็นแก่นสารอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาว่า อันนี้จริง อันอื่นไม่จริง อันนี้ถูก อัน

อื่นผิด อย่างนี้มันเป็นความติดข้องกับโลก ชาวโลกเขาหาเหตุผล ถกเถียงเพื่อเอาชนะ เอาถูกเอาผิดกันกับเรื่องพวกนี้

ในที่นี้ มีสี่ประโยคด้วยกัน ท่านก็ลองฟังดู

คูก่อนพรหมณ์ ความเห็นว่า “สิ่งทั้งปวงมีอยู่” นี่เป็นการยึดเกี่ยวกับโลก ข้อที่หนึ่ง

คูก่อนพรหมณ์ ความเห็นว่า “สิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่” นี่เป็นการยึดเกี่ยวกับโลก ข้อที่สอง

คูก่อนพรหมณ์ ความเห็นว่า “สิ่งทั้งปวงเป็นอย่างเดียวกัน” นี่เป็นการยึดเกี่ยวกับโลก ข้อที่สาม

คูก่อนพรหมณ์ ความเห็นว่า “สิ่งทั้งปวงแตกต่างกัน” นี่เป็นการยึดเกี่ยวกับโลก ข้อที่สี่

ตกลงจะเอาอย่างไรแน่ ไม่เอาสักอัน ถ้าเอาอันใดอันหนึ่งขึ้นมา มันก็ต้องเป็นแก่นสาร หนึ่งๆ เทียงแท้ มันคง เป็นนั่นเป็นนี่จริงจังขึ้นมา แต่โลกสังขารไม่มีอะไรแก่นสาร จริงอยู่ว่า มันมีส่วนที่เหมือนกัน ทำไม่มีส่วนที่เหมือนกัน เพราะเราเปรียบเทียบในแง่หนึ่ง เราไปจับสิ่งที่เหมือนกันนี้ให้มันเป็นแก่นสารได้ไหม ไม่ได้ ทำไมสิ่งทั้งปวงมันจึงต่างกัน เพราะเรามองในแง่นี้ มันก็แตกต่างกัน เป็นมุมหนึ่งในการมอง จะจับให้มันเป็นแก่นสารสำคัญกว่าอันอื่นได้ไหม ไม่ได้ เหมือนกัน เป็นแค่มุมมอง เป็นทิฏฐิ เป็นทฤษฎีเท่านั้นเอง

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมะอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา ถ้าเข้าใจไม่ถูกต้อง เราก็จะคิดในแง่มี หรือไม่มีอยู่เสมอ แต่พระองค์ทรงแสดงตามธรรมเทศนาแบบกลาง เพื่อให้เห็นว่าสิ่งที่ถึงนี้มาจากเหตุนะ เช่นกล่าวถึง เวทนา ก็ไม่ใช่ว่าเวทนามีจริงๆ จังๆ คงที่มันคง มีอยู่ก่อน แต่กล่าวถึงสภาวะที่เกิดขึ้นเพราะปัจจัย เวทนามีเพราะเกิดขึ้น เป็นผลที่มาจากเหตุปัจจัย

พระองค์ตรัสต่อไปว่า

เอเต เต พุราหุณ อูโก อนูเต อนูปคมม มชฺเณน ตถาคโต ธมฺมํ เทเสติ, อวิชชาปจฺจยา สงฺขารา..

คู่ก่อนพราหมณ์ ตถาคตไม่เข้าไปเกี่ยวข้องในส่วนทั้งสองอย่างนั้น แสดงธรรมะสายกลาง เท่านั้นว่า “เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี” ดังนี้ .. เป็นต้นไปเรื่อยๆ จนจบทั้งฝ่ายเกิดทุกข์และฝ่ายดับทุกข์

คือ ทรงแสดงว่าเมื่ออันนี้ๆ มี อันนี้ๆ จึงมีขึ้น เพราะความเกิดขึ้นของอันนี้ อันนี้จึงเกิดขึ้น เมื่ออันนี้ไม่มี อันนี้ก็ไม่มี เพราะความดับไปของอันนี้ อันนี้ก็ดับไป แสดงธรรมะสายกลางเท่านั้น ไม่มีเข้าไปว่า สิ่งทั้งปวงมี สิ่งทั้งปวงไม่มี สิ่งทั้งปวงเป็นหนึ่งเดียวกัน หรือสิ่งทั้งปวงแตกต่างกัน เราทั้งหลายเห็นอย่างไรบ้าง เราทุกคนนี้เหมือนกันหมดไหม หรือว่าต่างกัน ตอบไม่ถูกเลย ไม่กล้าตอบ หากเราไม่เข้าใจปัจจุสมุปบาทนี้ จะมีเรื่องยึดถืออยู่เสมอที่เดียว ยึดถือจุดนั้นจุดนี้ เยอะแยะมากมาย ถ้าไปยึดถือติดอยู่กับข้างใดข้างหนึ่ง ก็เป็นการติดอยู่กับโลก คอยแต่ถกเถียงเพื่อเอาชนะกัน ให้ตนดูเด่นกว่ากัน ท่านเรียกว่าโลกายตะ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เข้าใจความจริงของโลก อยู่ในโลก แต่ไม่ติดกับโลก ถ้าเข้าไปยึดแล้ว ก็ติดกับโลกเท่านั้น นี่ก็ตัวอย่างหนึ่ง

ต่อไป อีกสักตัวอย่างหนึ่ง ในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค อวิชชาปัจจุยสูตร ๑๖/๓๕ มีบาลีว่า

“ตํ ชีวํ ตํ สรรีรํ”ติ วา ภิกขุ ทิฏฐิยา สติ พุรุมฺจริวาโส น โหติ

คู่ก่อนภิกษุ เมื่อยังมีความเห็นว่า “ชีวิตก็อันนั้น สรรีระก็อันนั้น” ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ก็ย่อมไม่มี

“อณฺณํ ชีวํ อณฺณํ สรรีรํ”ติ วา ภิกขุ ทิฏฐิยา สติ พุรุมฺจริวาโส น โหติ

คู่ก่อนภิกษุ เมื่อยังมีความเห็นว่า “ชีวิตเป็นอันหนึ่ง สรรีระก็เป็นอันหนึ่ง” การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ก็ย่อมไม่มี

ตํ ชีวํ ตํ สรรีรํ ชีวิตก็อันนั้น สรรีระก็อันนั้น นี่ก็เป็นทิฏฐิ เป็นความเห็นผิดอย่างหนึ่ง ตํ ชีวํ ชีวิต ตัวตน ตัวเรา คืออันนั้น ตํ สรรีรํ ตัวสรรีระก็อันนั้น ตัวเรากับร่างกายเป็นตัวเดียวกัน เมื่อสรรีระนี้ตาย ตัวเราก็ตายไปด้วย อย่างนี้เป็นพวกมีความเห็นผิดว่าขาดสูญ เป็น**อุจเจททิฏฐิ** เห็นว่าเมื่อสรรีระนี้ดับไป ตัวเราก็ตายไป ความจริง เมื่อทำกรรมดีแล้ว กรรมดีเกิดแล้วก็ดับ มันก็ดับไปจริงๆ นั่นแหละ แต่มันเป็นเหตุ อยู่ในลักษณะกระแสที่ส่งทอดไป สามารถก่อให้เกิดผลได้ เหตุมี ผลมี เหตุปัจจัยมันยังอยู่ ส่งทอดปัจจัยไป ถ้าใครเห็นว่าทำกรรมแล้ว ดับไปแล้ว ยกเลิกกัน

ไป คนทำกรรมเก่าก็ดับไปแล้ว คนเมื่อวานก็ดับไปแล้ว ไม่เกี่ยวกับเราวันนี้ อันนี้เป็นความเห็น
ขาดสูญ คือ ตัวเราก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น

ตอนนี้สรีระร่างกายไม่เหมือนตอนเด็กใช้ใหม่ ร่างกายตอนเด็กๆ ก็ดับไปแล้ว ตัวเราตอน
เด็กๆ ก็ดับไปแล้ว สรีระก็อันนั้นก็ดับสูญไปแล้ว ถูกใหม่ ถ้าความเห็นอย่างนี้ยังมีอยู่ การอยู่
ประพาศิพรหมจรรย์ก็มีไม่ได้ เพราะว่าเป็นความเห็นขาดสูญ เห็นผิดว่า เราตอนเด็กกับเราตอนนี้
เป็นคนละคนกัน เราก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ถ้าสรีระมันหมดไป เราก็หมดไปด้วย ถูกใหม่ เราตอน
เด็กกับเราตอนนี้ ไม่ใช่คนเดียวกัน ถูกใหม่ ไม่ถูก เพราะไม่มีคนเลย มีแต่กระแสแห่งเหตุปัจจัย
เป็นเหตุผลต่อเนื่องกันไปไม่ขาดสาย เรียนปฏิบัติจนครบบาทนี้ ห้ามคิดมาก ท่านบอกว่า มัน
เหนือตรรกะ

อณฺโณ ชีโว อณฺโณ สรีโร ชีวิตหรือตัวเราก็อันหนึ่ง สรีระก็อีกอันหนึ่ง อย่างนี้เป็นเห็นผิดว่า
เที่ยง สรีระก็อันหนึ่ง ตัวเราก็อีกอันหนึ่ง สรีระตอนตัวเล็กๆ หมดไปแล้ว แต่เราอยู่มาถึงตอนนี้
เราตอนเด็กกับเราตอนนี้เหมือนกัน เป็นตัวเดียวกัน เป็นตัวชีวิต ตัวอัตตา ตัวตน ส่วนตัวสรีระ
มันดับไปแล้ว เราเป็นอีกตัวหนึ่ง มีอิสระ แยกต่างหากจากสรีระ เราตอนนี้ยังเหมือนเดิม ตัว
เดียวกัน

ชีวิตคืออัตตาตัวตนก็อันหนึ่ง สรีระก็อันหนึ่ง มันคนละตัวกัน รูปตอนเด็กๆ ก็เป็นรูปมัน
เล็กๆ ตัวเราก็อันหนึ่ง ตอนนี้เราเป็นตัวใหญ่แล้ว รูปตอนนี้ไม่เหมือนรูปตอนเด็ก แต่ยังมี
เราอยู่ตัวเดิม เพราะอัตตาตัวตนกับสรีระมันคนละตัวกัน สรีระมันดับไป แต่ตัวเราไม่ดับไป ตัวตน
จะไปตามไปเรื่อยๆ เมื่อตายก็ทิ้งร่างกายไว้ ตัวเรานี้ไปเกิดที่อื่นอีกต่อไปเรื่อยๆ เราได้รับผลของ
กรรมโน้นกรรมนี้ไปเรื่อยๆ อย่างนี้เรียกว่า อณฺโณ ชีโว อณฺโณ สรีโร คือความเห็นที่ว่าเที่ยง เป็น
สัสสตทิฏฐิ เป็นทิฏฐิชนิดหนึ่ง ถ้าเห็นผิดอย่างนี้ การอยู่ประพาศิพรหมจรรย์ก็ยอมไม่มี
อริยมรรคไม่เกิด

คำสอนพระพุทธเจ้าไม่เข้าข้างขาดสูญ ไม่เข้าข้างเที่ยง จะบอกว่า ตัวเราตอนเด็กกับเรา
ตอนนี้คนละคนกัน ถูกใหม่ ไม่ถูกอีก เพราะว่าเข้าข้าง ต่ ชีโว ต่ สรีโร ถ้าบอกว่า เราตอนนี้กับ
เราตอนเด็กเป็นคนเดียวกัน ถูกใหม่ ก็ไม่ถูกอีก เพราะว่าเข้า อณฺโณ ชีโว อณฺโณ สรีโร แล้วตกลงจะ
ให้เป็นอย่างไร ไม่เป็นทั้งสองตัวนั้นแหละ อุปมาคล้ายกับว่า เราปลูกต้นมะม่วงต้นหนึ่ง เมื่อ
ปลูกแล้ว ต้นมะม่วงต้นเล็กๆ ดูแลรักษาอย่างดี มันก็เติบโตขึ้น จนเป็นต้นมะม่วงที่โตและออก

ผลได้ ถามว่า ต้นมะม่วงต้นนี้เป็นต้นมะม่วงต้นเดิมไหม ถ้าบอกว่าต้นเดิมก็ผิด เพราะมันเที่ยง ถ้าอย่างนั้น ไม่ใช่ต้นเดิมใช่ใหม่ ก็ผิดอีก เพราะเห็นว่าขาดสูญ ต้องพูดเป็นกระบวนการแห่งเหตุ ปัจจัย ต้นมะม่วงนี้ แต่เดิมต้นเล็กๆ เพราะมีเหตุปัจจัยนี้ๆ จึงเจริญเติบโตขึ้นมา เพราะรดน้ำ พรวนดิน เพราะมีแสงแดด ส่งทอดปัจจัยมาเรื่อยๆ เป็นกระแสของเหตุของปัจจัย จนกระทั่งเป็น โตออกดอกผลได้ ไม่มีใหม่จริงๆ มาได้อย่างลอยๆ และไม่มีเก่าจริงๆ ค้างอยู่อย่างเดิม

เหมือนกับท่านทั้งหลายนี้ ชาติที่แล้ว ตายไปแล้วก็เกิดใหม่ชาตินี้ จิตจิตเกิดขึ้นแล้วดับ ไป จิตอันนั้นดับไป มีปัจจัยคืออวิชชาขังเหลืออยู่ มันดับไปก็จริง แต่สังขาร กรรมดีและไม่ดี ก็ เป็นเหตุให้เกิดจิตใหม่ **จิตจิตนี้ไม่ได้กระโดดมาสู่ปฏิสนธิจิต** แต่ส่งทอดปัจจัยมา จะบอกว่า เป็นคนละอันก็ได้ แต่ไม่ใช่คนละอันโดยสิ้นเชิง เป็นคนละอันในแง่ที่ว่า เกิดแล้วมันดับ และการดับของมันนั้น **เป็นเหตุให้เกิดอันใหม่เชื่อมต่อกันไป** สภาวะที่เกิดในปัจจุบันเป็นผลมาจากเหตุอดีต ดังนั้น ในแง่ที่เป็นภาษาคน จะบอกว่าเป็นคนเดียวกันก็ได้ เพื่อให้มีความรับผิดชอบ จะบอกว่าเป็นคนละคนกันก็ได้ เพื่อให้เราไม่ยึดถือสิ่งต่างๆ มากเกินไป แต่จะเห็นธรรมได้ ต้องเห็นเหนือขึ้นไปกว่านี้อีก คือเห็นปฏิจจสมุปบาท

พระองค์ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ เมื่อมีทิฐิรู้ว่า ตัวเราก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ตัวเรากับสรีระเป็น ตัวเดียวกัน ถ้าสรีระดับไป ตัวเราก็ดับไปด้วย ถ้ามีความเห็นอย่างนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ก็มีไม่ได้ อริยมรรคมีองค์แปดก็ไม่มีทางเกิด และอีกอย่างหนึ่ง ถ้ายังมีทิฐิว่า อัตตาตัวตนหรือ ชีวิตก็อันหนึ่ง สรีระก็อีกอันหนึ่ง คนละอันกัน อย่างนี้การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ก็ไม่มี อย่างหนึ่งเป็นอุจเฉททิฐิ ความเห็นว่าขาดสูญ อีกอย่างหนึ่งเป็นความเห็นที่เที่ยง สัสสตทิฐิ

กรรมดีและไม่ดี ที่เราทำเอาไว้แล้ว ทำแล้วมันก็ดับไปแล้ว เป็นเหตุ มันส่งทอดปัจจัย มา ถ้าเหตุปัจจัยปัจจุบันพร้อม ก็ทำให้ผลเกิดขึ้นมาได้ ไม่มีตัวเราเป็นผู้ทำเหตุ มีแต่เหตุที่เป็น ธรรมะล้วนๆ ไม่มีเราเป็นผู้รับผล มีแต่ผลที่เป็นธรรมะล้วนๆ ธรรมเทศนาสายกลางนี้ ฟังยาก สักหน่อย ยิ่งฟังก็จะยิ่งเหมือนไม่เหลืออะไรเลย ที่ไม่เหลือเลยนั้นแหละถูกแล้ว **เพราะ พระพุทธองค์แสดงเทศนาสายกลาง ก็เพื่อให้ละทัศนคติ อุดมคติ ละสิ่งที่เคยยึดถืออยู่**

เอเต เต ภิกขุ อุโภ อนุเต อนุปกมม มขุณเณ ตถาคโต ทุมมึ เทเสติ “ชาติปัจจุยา ชรามรณน”ติ

ลูก่อนภิกษุ ส่วนตถาคตไม่เข้าไปในส่วนทั้งสองอย่างเหล่านี้ แสดงธรรมะสายกลางเท่านั้น ว่า “เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี” ดังนี้ เป็นต้น

พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมะที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นเหตุผลส่งทอดกันไป เมื่ออันนี้ มี อันนี้จึงมีขึ้น เพราะความเกิดขึ้นของอันนี้ อันนี้จึงเกิดขึ้น พุดในแง่ของเหตุปัจจัย เป็นกระแสส่งทอดกันไป **ไม่ใช่ตัดตอน ไม่ใช่เป็นอันเดียวกันเพียงแท้** ถ้าเป็นแบบตัดตอนไม่เกี่ยวกัน ก็เป็นอุจเจตทิกฎฐิ ถ้าเป็นอันเดียวกัน ต่อเนื่องตลอด ก็เป็นสัสสตทิกฎฐิ พุดให้ถูกต้องก็ต้องว่า **เป็นคนละสภาวะกัน แต่เป็นเหตุและผล เชื่อมโยงเป็นกระแสอันเดียวกัน**

ต่อไปตัวอย่างที่สาม ในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค ติมพรุกสูตร ๑๖/๑๘ มีปริพาชกนักบวชนอกศาสนาคนหนึ่งมาถามพระพุทธเจ้า

เขากล่าวว่า

ก็ นุ โข โภ โคตม สยัคตํ สุขทุกขํ

ข้าแต่ท่านโคตมผู้เจริญ สุขและทุกข์นั้นตัวเองกระทำ ไซ้หรือไม

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า

มา เหวํ ติมพรุก ลูก่อนติมพรุกะ อย่างกล่าวอย่างนั้น

ถามข้อที่สองว่า

ก็ ปน โภ โคตม ปริกตํ สุขทุกขํ

ข้าแต่ท่านโคตมผู้เจริญ สุขและทุกข์ คนอื่นกระทำ ไซ้หรือไม

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า

มา เหวํ ติมพรุก ลูก่อนติมพรุกะ อย่างกล่าวอย่างนั้น

ถามข้อที่สามว่า

ก็ นุ โข โภ โคตม สยัคตญจ ปริกตญจ สุขทุกขํ

ข้าแต่ท่านโคดมผู้เจริญ สุขและทุกข์ ตัวเองกระทำก็มี คนอื่นกระทำก็มี ใช่หรือไม่

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า

มา เหว่ ทิมฺพฺรูกฺ คุก่อนติมฺพฺรูกะ อย่างกล่าวอย่างนั้น

ถามข้อที่สี่ว่า

ก็ ปน โภ โคตม อสยํการํ อปรํการํ อริจฺจสมฺบุปนฺนํ สุขทุกฺขํ

ข้าแต่ท่านโคดมผู้เจริญ สุขและทุกข์ ตัวเองก็ไม่ได้กระทำ คนอื่นก็ไม่ได้กระทำ เกิดขึ้นมา ลอยๆ ใช่หรือไม่

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า

มา เหว่ ทิมฺพฺรูกฺ คุก่อนติมฺพฺรูกะ อย่างกล่าวอย่างนั้น

พระพุทธองค์ทรงไม่ให้กล่าวอย่างนั้น เพราะตั้งปัญหาไม่ถูกต้อง สุขและทุกข์นี้ เราทำมาเองกับมือใช่ไหม คนเดียวกันไหม ถ้าเราทำเอง ก็เป็นคนเดียวกัน เมื่อวานเราทำความดี วันนี้เราก็ได้รับผลดี เราทำเอง เราได้สุขได้ทุกข์ได้เงินเดือน เราทำงานครบเดือน เราก็ได้เงินเดือน เราทำเองใช่ไหม ไม่ใช่.. ถ้าอย่างนั้นก็คนอื่นทำดี เป็นคนอื่นใช่ไหม เราผู้รับก็เป็นคนหนึ่ง ส่วนผู้ทำดับไปแล้ว เป็นคนเมื่อวาน เป็นอีกคนหนึ่ง อย่างนั้นหรือ อย่างกล่าวอย่างนั้น

สุขและทุกข์ คนอื่นทำใช่ไหม เป็นอีกคนหนึ่งทำ คนเมื่อวานทำ เราวันนี้เป็นคนรับ ใช่ไหม อย่างกล่าวอย่างนั้น ถ้าอย่างนั้น ตัวเองกระทำก็มี คนอื่นกระทำก็มี ผสมกันถูกไหม ไม่ใช่ ที่ไม่ใช่ก็เพราะมีเราโผล่ขึ้นมาแน่แหละ เราทำเองหรือคนอื่นทำ เราคนเดียวกันหรือไม่ใช่คนเดียวกัน ก็คล้ายๆ กับตัวอย่างก่อนหน้านี้นั่นเอง ถ้ายังไม่ได้เรียนธรรมะเลย เราอาจจะคิดว่า เราเป็นัวคนเดียวกัน เราทำกรรมดีบ้างไม่ดีบ้าง สุขและทุกข์เราก็ได้รับเองเลย เพราะเราเป็นคนทำ หรือบางคนเข้าใจขึ้นมาหน่อย ก็ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมันไม่เที่ยง เพราะฉะนั้น ที่เราทำๆ ไป ก็ดับไปแล้ว ส่วนที่ไปรับผลนี่อีกคนหนึ่ง อย่างนี้ก็ผิดอีก เพราะคนหนึ่งทำ คนหนึ่งรับผล ถ้าเอาสองอย่างมารวมกัน ถูกไหม สองอย่างมารวมกัน ก็ไม่ถูกอีก ถ้าอย่างนั้นไม่เอาสักอย่างเลย ไม่เอาสักอย่างเลย ก็ไม่ถูกอีก แล้วตกลงมีตัวเราไหม มั่นง ที่มันง เพราะไม่เป็นสายกลาง หากเป็นสายกลาง เป็นกระบวนการแห่งธรรมล้วนๆ แล้ว จะงใหม่ ไม่ง ก็จะไม่มีความ ถ้าไม่รู้ธรรมะแบบสาย

กลาง ท่านจะงง สับสนว่า เป็นยังไงก็ไม่รู้ ตัวเองก็ว่าไม่ใช่ ถ้าคนอื่นก็ว่าไม่ใช่อีก อย่างกล่าว
อย่างนั้น จันเอาจสองตัวมารวมกัน ก็ไม่ใช่ จันก็ไม่ใช่ทั้งสองตัว ก็ไม่ใช่อีก ไม่รู้จะเอาอย่างไร คือ ไม่
ให้เอาทั้งหมดนั้นแหละ เพราะว่าโลกนี้มันเอาอะไรไม่ได้

พระพุทธองค์ตรัสสรุปว่า

“สา เวทนา โส เวทยตี”ติ โข ติมฺพฺรูก อาทิตฺต สโต “สยํกํ สุขทุกฺขนุ”ติ

ดูก่อนติมพฺรูกะ เมื่อเห็นว่า “เวทนามก็อันนั้น ผู้ส่วยเวทนามก็อันนั้น” ดังนี้ เป็นความเห็น
ผิดว่า “สุขและทุกข์ ตัวเองทำเอง”

เอวฺลจําหํ น วทามิ

แต่เราไม่ได้กล่าวอย่างนี้

สุขทุกข์นั้น เราทำเอง พระองค์ไม่ได้กล่าวอย่างนั้น เราทำดีมา เราก็ได้สุขเอง ทำไม่ดีมา
ก็ได้ทุกข์เอง อันนี้เรียกว่า เวทนามก็อันนั้น คนส่วยก็อันนั้น เราทำอันนั้นเอง เราก็ได้รับผลเอง

“อญฺญา เวทนา อญฺโฆ เวทยตี”ติ โข ติมฺพฺรูกฺ เวทนามภิตฺตุนุสฺส สโต “ปรํกํ สุขทุกฺขนุ”ติ

ดูก่อนติมพฺรูกะ เมื่อบุคคลส่วยเวทนามด้วยความเห็นว่า “เวทนามอย่างหนึ่ง ผู้ส่วยก็คน
หนึ่ง” ดังนี้ เป็นความเห็นผิดว่า “สุขและทุกข์ คนอื่นกระทำ”

ตอนทำก็เป็นคนหนึ่ง ตอนส่วยก็เป็นอีกคนหนึ่ง อันนี้เรียกว่า สุขทุกข์นั้น คนอื่นทำให้
อีกคนหนึ่งเป็นคนทำ เราเมื่อวานเป็นคนทำ ทำแล้วก็ดับไปแล้ว เรายังนี้เป็นคนส่วย คนละคน
กัน ถูกไหม พระองค์ตรัสว่า เราไม่ได้กล่าวอย่างนั้น

พระพุทธองค์แสดงธรรมะสายกลางนี้ ก็เพื่อให้เลิกเห็นผิดและเลิกยึดถือ เลิกเห็นผิดว่ามี
ตัวมีตนจริงๆ จังๆ และเลิกยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก พระองค์สรุปว่า

เอเต เต ติมฺพฺรูกฺ อุโภ อนฺเต อนฺุปกมฺม มฺขณฺเนน ตถาคฺต ฐมฺมํ เทเสติ, อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขา
รา..

ดูก่อนติมพฺรูกะ แต่ตถาคตไม่เข้าไปในส่วนทั้งสองอย่างเหล่านี้ แสดงธรรมะสายกลาง
เท่านั้นว่า “เพราะอวิชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี” ดังนี้ เป็นต้น

ยังมีอีกตัวอย่างหนึ่ง ในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค อเจลกัสสปสูตร ๑๖/๑๗ มีบาลีว่า

“โส กโรติ โส ปฏิสเวทยตี”ติ โข กสฺสป อาทิโต สโต “สยัคตํ ทุกฺขนุ”ติ อิติ วทํ สสฺสตี เอตํ
ปเรติ

ดูก่อนกัสนปะ สำหรับผู้มีความเห็นตั้งแต่ต้นดังนี้ว่า “คนนั้นกระทำ คนนั้นเสวยผล” กล่าว
อยู่ว่า “ทุกข์เรากระทำเอง” ย่อมเข้าไปสู่ความเห็นผิดว่าเที่ยง

ผู้กระทำกับผู้รับผล เป็นคนเดียวกัน บุญบาปเราเป็นคนทำเอง เราก็ได้รับเสวยเอง คน
นั้นทำ คนนั้นเสวยผล หรือเห็นผิดในด้านจิตก็ได้ จิตเป็นคนทำ จิตเป็นคนเสวยผล ถูกไหม ก็ไม่
ถูกอีก เพราะตัวที่แท้จริงก็เป็นส่วนประกอบในขันธห้า เจตนาเป็นตัวกรรม เป็นตัวเหตุ ที่เกิด
ขึ้นในตอนนั้น เกิดแล้วก็ดับไป พอดับไปแล้วก็ส่งทอดปัจจัยไปสู่อันอื่น ถ้ามีเหตุพร้อม ขันธห้าก็
เกิดขึ้น เป็นผลของกรรมนั้น ที่พูดกันว่า รับผลของกรรมอะไรต่างๆ นี่เป็นคำพูดภาษาคนเท่านั้น
แท้ที่จริง มีแต่ขันธห้าที่อยู่ในรูปของกระแส เป็นกระแสของปัจจุสมุปบาท เป็นเหตุ
และผลเชื่อมโยงกันไป เป็นความเป็นไปของกองทุกข์ล้วน ไหลไปเรื่อยๆ ไม่มีหยุดนิ่ง
เพราะยังไม่รู้อริยสัจ กรรมดีและไม่ดี บุญบาปที่ทำไว้ ก็เป็นเหตุให้เกิดวิญญูณ ได้นามและรูป
ได้อายตนะ กระทบอารมณ์ เป็นผัสสะ เกิดเวทนา แล้วก็เกิดกิลเลส ทำกรรมใหม่ ยังไม่มีความ
รู้ กรรมนั้นก็ผลักดันให้เกิดวิญญูณใหม่ อยู่ในรูปของกระแส ซึ่งจะไปจับเป็นแก่นสาร เป็นตัวตนที่
ใดที่หนึ่งก็ไม่ได้ จะบอกว่าเป็นคนเดียวกัน เป็นคนละคนก็ไม่ได้ ถ้าเข้าใจอย่างนี้แล้วก็จะไม่มอง
ไม่มีคำถามใดๆ ทั้งสิ้น

พระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้ที่มีความเห็นว่า โส กโรติ โส ปฏิสเวทยตี คนนั้นกระทำ คนนั้น
เป็นคนรับผล นี่เป็นสัสสตทิฏฐิ คือ ความเห็นว่าเที่ยง เห็นผิดว่ามีตัวตนมั่นคงเที่ยงแท้ คอยรับ
ผลของสิ่งที่ได้ทำไว้แล้ว เราทำเอง เราก็รับผลเอง อย่างนี้เป็นสัสสตตะ

ส่วนอีกแนวหนึ่ง เห็นต่าง เป็นคนละคนกัน

“อญฺโฆ กโรติ อญฺโฆ ปฏิสเวทยตี”ติ โข กสฺสป เวทนาภิกฺขุณฺณสฺส สโต “ปรักคํ ทุกฺขนุ”ติ อิติ
วทํ อฺจุเจทํ เอตํ ปเรติ

ดูก่อนกัสนปะ สำหรับผู้สววยเวทนาด้วยความรู้สึกดังนี้ว่า “คนอื่นกระทำ คนอื่นเสวยผล”
กล่าวอยู่ว่า “ทุกข์ผู้อื่นกระทำ” ย่อมเข้าไปสู่ความเห็นผิดว่าขาดสูญ

อภฺโย กโรติ อภฺโย ปฏิสฺเวทยติ คนหนึ่งทำ คนหนึ่งรับผล ตัวผู้ทำดับไปแล้ว ส่วนผู้ที่รับผลคืออีกคนหนึ่ง ถูกใหม่ อย่างนี้เป็น**อุจเฉททิฏฐิ** เป็นแนวขาดสูญ ตกลงเอาไงแน่ อย่าเอาเลย เพราะเอามานานแล้ว ไม่เห็นได้อะไรสักที เพราะจะเอานี่แหละ เลยไม่ได้อะไรสักเรื่อง ความเห็นต่างๆ เหล่านี้ เป็นการติดอยู่กับโลก ความเห็นที่ว่า สิ่งทั้งปวงมี สิ่งทั้งปวงไม่มี สิ่งทั้งปวงเป็นหนึ่งเดียวกัน สิ่งทั้งปวงแตกต่างกัน มันก็ถูกบ้างเหมือนกัน แต่ถูกในแง่มุมของการเปรียบเทียบแบบหนึ่ง ถ้าเราไปยึดถืออันนั้น ให้มันเป็นแก่นสาร เป็นอย่างนั้นจริงๆ แท้ มันคงแน่นอน ก็**ผิดที่ถือให้มันเป็น** **ทั้งๆ ที่มันไม่ได้เป็น** ที่มันเป็นอย่างนั้น เพราะไปเปรียบเทียบกับสิ่งอื่น มันไม่ได้เป็นแก่นสารโดยตัวของมันเอง ไม่ได้**ผิดที่มัน** **ผิดที่ความเห็น** ถ้าเห็นว่า มันเป็นธรรมดาอย่างนั้น มันไร้แก่นสาร ไร้ตัวตนอันถาวร เห็นถูก มันก็ไม่ใช่ไร

เกี่ยวกับสัสสตะ อุจเฉทะ นี้ก็เหมือนกัน ท่านทั้งหลายลองพิจารณาดูให้ดีๆ ถ้าเห็นวโล กโรติ โส ปฏิสฺเวทยติ คนนั้นกระทำ คนนั้นเสวยผล อันนี้เป็นสัสสตะ เห็นว่าเที่ยง เห็นตัวเราว่าเที่ยงแท้มันคง มีตัวตนถาวรค้างอยู่ อย่างนี้เข้าไปฝ่ายสัสสตะแล้ว พวกเราโดยส่วนใหญ่ เวลาพูดถึงเรื่องกรรม ก็จะเป็นทำนองนี้กัน คือ เราทำกรรมดี ก็จะเป็นผู้ได้รับผลดี อันนี้ก็เข้าไปสัสสตะ ความจริง ไม่ใช่อย่างนี้เลย

พอมารเรียนธรรมะ อะไรก็ไม่เที่ยงหมด ก็เข้าไปอีกข้างหนึ่ง เป็นคนละคนไปอีก พอเป็นคนละคน ก็เข้าข้างอุจเฉทะ ปล่อยปลดละเลย พวกสัสสตะก็ขยันเหลือเกิน แต่ขยันทำเพื่อตัวตนเพื่อตัวเอง ต้องพยายามทำดี เพื่อตัวเองจะได้รับผลดี ละชั่ว เพื่อตัวเองจะได้ไม่ต้องทนทุกข์ทรมาน ก็ทำเพื่อตัวเอง ส่วนพวกที่เห็นว่าไม่เกี่ยวกับ พวกนี้ก็ปล่อยตัวลอยชาย ช่างหัวมัน ไม่ใช่ตัวเราแล้ว ปล่อยไปตามยถากรรม ไม่ขยันหมั่นเพียรอะไรแล้ว เพราะเอาอะไรไปด้วยไม่ได้แล้ว นี่ ก็หมดหวัง วางอุเบกขาอย่างเดียวเลย แต่โง่ เคยไม่รู้เรื่องรู้ราว เป็นเคยแบบโง่ๆ ส่วนอุเบกขาที่แท้จริง เป็นฝึกด้วยความขยันหมั่นเพียร มีสติด้วยสัมปชัญญะ ไม่ประมาท จนมีศีลสมาธิ ปัญญา เห็นความจริง อุเบกขาจึงเกิดขึ้น

ที่กล่าวมานี้แสดงลักษณะของปฏิจฺจสมุปบาท ซึ่งเป็นธรรมเทศนาแบบสายกลาง ยกตัวอย่างมาหลายๆ พระสูตร เรื่องที่หนึ่ง เป็นความเห็นผิดที่ติดข้องกับโลกว่า สิ่งทั้งปวงมีอยู่ สิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่ สิ่งทั้งปวงเป็นหนึ่งเดียวกัน สิ่งทั้งปวงแตกต่างกัน ถ้ายึดอย่างนี้เป็นแก่นสาร เป็นการยึดติดในโลกแบบหนึ่ง ที่ว่าเราทั้งปวงนี้เป็นพี่น้องกันนี้ เป็นการพูดในแง่หนึ่ง หยิบเรื่อง

เกิด แก่ เจ็บ ตาย มาพูด ถ้าบอกว่าทุกคนแตกต่างกัน ก็เป็นการพูดอีกแง่หนึ่ง แต่ละคนทำเหตุ มาไม่เหมือนกัน ผลที่เกิดขึ้นก็ย่อมไม่เหมือนกัน แตกต่างกัน

ทุกอย่างต้องอิงอาศัย จึงไม่มีสังขารใดเป็นแก่นสาร เหมือนร่างกายเรานี้ เป็นส่วน ประกอบของขันธทั้งห้า ไม่มีสักชิ้นส่วนที่จะเป็นแก่นสาร ไม่เป็นแก่นสารทั้งหมด ไม่ใช่ว่ารูปไม่ เป็นแก่นสาร แต่เวทนาเป็นแก่นสาร อย่างนี้ไม่ได้ รูป เวทนา สัญญา สังขาร ไม่เป็นแก่นสาร เอา วิญญาณมาเป็นแก่นสาร เป็นตัวตน ได้ไหม ก็ไม่ได้ ที่มีสมมติว่าตัวเราขึ้นมา นี้ เป็นส่วน ประกอบของขันธทั้งห้า รูปไม่ใช่ตัวตน เวทนาไม่ใช่ตัวตน สัญญาไม่ใช่ตัวตน สังขารไม่ใช่ตัวตน วิญญาณก็ไม่ใช่ตัวตน อยู่ในรูปกระแส อิงอาศัยกัน เราจับอะไรเป็นแก่นสารบ้าง บางคนเอาดี มาเป็นแก่นสาร ดีก็เป็นสิ่งหนึ่งที่เกิด เกิดแล้วก็ดับ มีแก่นสารใหม่ ไม่มี เขาก็จับเป็นแก่นสารเสีย จับนั่นจับนี่มาเป็นแก่นสาร บางคนก็จับข้างนอก เงินทองบ้าง ชื่อเสียงบ้าง แท้ที่จริงแล้ว สิ่ง ต่างๆ ในโลก ล้วนไม่มีแก่นสาร ไม่มีสิ่งใดยิ่งใหญ่อยู่ได้ด้วยตัวเอง มันอิงอาศัยสิ่งอื่นอยู่ เรา ต้องรู้จักมันตามที่เป็นจริง

เรื่องที่สอง เรื่องอัตตาตัวตน ตัวชีวิตกับสรีระ ความเห็นว่า ชีวิตก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น เราก็ อันนั้น สรีระก็อันนั้น ตัวเดียวกัน อยู่ก็อยู่ด้วยกัน ตายก็ตายด้วยกัน อันนี้เป็นอุจเฉทะ ความเห็น ผิดว่าขาดสูญ อีกความเห็นหนึ่งก็ว่า อัตตาตัวตนก็อันหนึ่ง สรีระก็อีกอันหนึ่ง ตัวเราก็อันหนึ่ง ร่างกายก็อันหนึ่ง แยกกัน ไม่เกี่ยวข้องกัน นี่เป็นสัสสตะ ความเห็นผิดว่าเที่ยง ความเห็นสอง อย่างนี้ถ้ายังมีอยู่ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ก็มีไม่ได้

เรื่องที่สาม เป็นเรื่องเกี่ยวกับได้รับสุขทุกข์ ตัวเองทำ ตัวเองรับผล หรือคนหนึ่งทำ คนหนึ่ง รับผล ล้วนเห็นผิดหมดนะ ไม่ว่าจะเป็นตัวเองทำ คนอื่นทำ ทั้งตัวเองทั้งคนอื่นทำ ไม่ใช่ทั้งตัวเอง ทำ ไม่ใช่ทั้งคนอื่นทำ

ต่อมาเรื่องเวทนาจึงอันนั้น คนเสวยก็อันนั้น เวทนาอย่างหนึ่ง คนเสวยก็อย่างหนึ่ง คนนั้น ทำ คนนั้นรับผล คนหนึ่งทำ อีกคนหนึ่งรับผล อย่างนี้ก็ล้วนเข้าข้างใดข้างหนึ่งอยู่ พระพุทธเจ้า ไม่ได้เข้าข้างเหล่านั้น พระองค์ทรงแสดงธรรมะในท่ามกลางเท่านั้น ทรงแสดงว่า เมื่ออันนี้ๆ มี อันนี้ๆ จึงมีขึ้น เพราะความเกิดขึ้นของอันนี้ อันนี้จึงเกิดขึ้น เมื่ออันนี้ๆ ไม่มี อันนี้ๆ ก็ไม่มี เพราะ ความดับไปของอันนี้ อันนี้ก็ดับไป ท่านจำแค่สี่บรรทัดนี้ ก็ตอบปัญหาได้ทุกเรื่องแล้ว

สมัยพุทธกาล มีความเห็นแปลกๆ มากมาย มีปัญหาเรื่องโลกและชีวิต โลกเที่ยงไหม หรือว่าโลกไม่เที่ยง โลกมีที่สิ้นสุด หรือว่าโลกไม่มีที่สิ้นสุด สัตว์ตายแล้วเกิดอีก หรือสัตว์ตายแล้วไม่เกิดอีก หรือสัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี หรือสัตว์ตายแล้ว เกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ บางทีมีปัญหาเกี่ยวกับพระอรหันต์ก็ถามว่า พระอรหันต์เกิดอีกไหม หรือว่าพระอรหันต์ไม่เกิดอีก หรือว่าพระอรหันต์เกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี หรือว่าเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ เราจะตอบแบบไหน บางท่านว่า ถ้าเป็นปุถุชนต้องเกิดอีก พระอรหันต์ไม่เกิดอีก ก็ยิ่งงงหนักเข้าไปอีก ยิ่งไม่รู้เรื่อง นึกว่าเรียนแล้วรู้เรื่อง ที่ไหนได้ไม่รู้เรื่อง ยังมีคน มีตัวมีตน เต็มเพียบทีเดียว

พระอรหันต์เป็นคำเรียก เป็นคำสมมติ เหมือนตัวเรานี่ ตัวตน ชื่อนั้น ชื่อนี้ เป็นคำเรียกความจริง เมื่ออันนี้ๆ มี อันนี้ๆ จึงมีขึ้น เป็นไปในลักษณะเป็นกระแส **ไหลไปไม่หยุด** แล้วสมมติเรียกว่าปุถุชน เมื่ออันนี้ๆ มี อันนี้ๆ ก็มีขึ้น แล้วสมมติเรียกพระอรหันต์ เกิดก็เป็นการเกิดขึ้นของกองทุกข์ ถ้าดับ ไม่มีอีก ไม่เกิดอีก ก็เป็นความดับของกองทุกข์ ไม่ใช่พระอรหันต์เกิด พระอรหันต์ตาย ไม่ใช่พระอรหันต์ปรินิพพาน ทุกข์มันเกิด ทุกข์มันดับสนิทไป

ผู้ที่ไม่เข้าใจปฏิจจสมุปบาท ความสงสัยก็จะวนๆ เวียนๆ อยู่อย่างนี้แหละ คนเกิดอีกไหม หรือว่าไม่เกิดอีก หรือว่าเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี หรือว่าเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ น่าจะมีถูกสักอันนะ แต่ไม่ถูกสักอันเลย เราทำกรรมแล้ว เราจะได้รับผลใหม่ หรือไม่ได้รับ หรือได้รับก็มี ไม่ได้รับก็มี หรือได้รับก็ไม่ใช่ ไม่ได้รับก็ไม่ใช่ ตกลงอันไหนถูก ไม่ถูกสักอัน ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม ทรงแสดงให้ฝึกฝนประพฤติปฏิบัติ ให้เกิดปัญญาเห็นความจริง และไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ

วันนี้บรรยายความสำคัญของปฏิจจสมุปบาทเพิ่มเติมมาอีก ๒ ข้อ ก็พอสมควรแก่เวลา เพียงเท่านี้ อนุโมทนาทุกท่านครับ
